

XVI. YÜZYIL BAŞINDA YAZILMIŞ BİR KAVÂİD-İ ŞİİRİYYE RİSALESİ

Kâzım Yetiş

Türk edebiyatında edebiyat nazariyesinin veya edebî bilgilerin tarihini henüz tesis edecek durumda değiliz. Çünkü Hârizmşahlar devrinde yaşamış Mahmud b. Kays'dan beri bu konuda bilinen çalışmaların, bilinmeyenlerden daha az olduğunu tahmin edebiliriz. Nitekim eskiden beri varlığından haberdar olunan Bahrü'l-Maârif (telif tarihi: 956/1553)'den çok daha önceye çıkan eserler vardır.¹ Hatta eski şiirimizle ilgili karine kabilinden de olsa Divanu Lügati't-Türk'den bazı edebî bilgilerin çıkarılabileceği muhakkaktır.

Kütüphanelerimizdeki bütün yazmaların tam bir tespit ve muhteva incelemesi yapılmadan bu konuda kesin neticelere gidemeyiz. İşte biz bu yazımızda "kavâid-i şiir" konusundaki bir risaleyi, daha doğrusu Farsça-Türkçe sözlükle başlayan bir kitabın beşinci bölümünün metnini verip eserin muhtevasının değerlendirmesini sahanın şartları içinde yapacağız.

Şeyh Ahmed el-Bardahî el-Amidî'nin Câmi'-i Envâ'ü'l-Edebi'l-Fârisî'sinden, önce, Keşfü'z-Zünûn Zeyli'nde bahsedilir. Bağdatlı İsmail Paşa, eserin Farsça bir lügat kitabı olduğunu belirtir ve müellifin adı ile eserin yazılış tarihini verir.² Daha sonra Ali Emîrî, "Amid Şehrinin Akkoyunlular Zamanındaki Şiir ve İnşa ve Evzân ve Arûzuna Bir Nümûne" başlıklı yazısında kitabı ve müellifini tanıtır, kısa bir bölümü neşreder.³ Ali Emîrî " ... kütüphane-i fakîrde Surûrî-i Kadîm'in Bahrü'l-Maârif'inden daha mukaddem Akkoyunlular zamanında Amid şehrinde yazılmış bir kitab-ı nadir mevcuttur. Müellifi Ahmed el-Bardahî el-Amidî Hazretleridir."⁴ dedikten sonra Bardahî hakkında bilgi verir. Amid şehrinin Kale kapısıyla Dağ kapısı arasındaki Bardaklı mahallesinde H.850(M.1446/7)'de dünyaya gelen el-Bardahî, Uzun Hasan'ın ve onun valilerinden Sultan Yakub, Kasım Padişah bin Cihangir'in idaresini idrak etmiş ve kitabını H.907 (M.1502)'de ikmal eylemiştir. Emîrî daha sonra Câmi'-i Envâ'ü'l-Edebi'l-Fârisî'nin her bölümünü tanıtır. Birinci bölüm Farsça-Türkçe sözlüktür. Bu kısmın Farsça yazılış sebebini mealen veren Ali Emîrî, ikinci kısmın "ef'âl-i Farisiyyeyi ve kavâid ve emsilesini" ihtiva ettiğine işaretle; üçüncü kısmın alfabedeki 29 harfin remzî manalarını örneklerle açıkladığını, dördüncü kısmın ise Rûmî ve Celâlî takvimlerine göre ay adlarını, takvimlerin kullanılış şekillerini, önemli günleri, gezegenleri vb. konuları

¹ Bu konuda şimdilik oldukça tatmin edici bilgi için bk. Nihat Çetin, "Arûz" Mad.; Kâzım Yetiş, "Belâgat" mad., *TDV İslâm Ans.* c. 3, 5 Arûz risalelerini de şiir veya edebiyat bilgisinin bir parçası olarak düşünmek durumundayız.

² c. I, İstanbul 1972, s.352.

³ *Amid-i Sevda*, nr. 5, 16 Nisan 1325.

⁴ a.y., s.76.

incelediğini açıklar. Nihayet beşinci kısmın muhtevasını "kavâ'id-i şiiyye ve tecnîsât ü teşbihât-ı gazeliyyât ü mecâz-ı mürsel ve kavâ'id-i arûz ve evzân ve buhûr ve mu'amma ve lügaz ve bunların tarifât ve misâl ve izâhâtı beyânındadır" şeklinde belirtir. Bizi asıl ilgilendiren de bu kısımdır. Nitekim Ali Emîrî de bu kısımdan bazı parçaları yayımlar. Onun eser hakkındaki şu değerlendirmesini almadan geçemeyeceğiz.

"Lisân-ı Türkîmizin şîve-i atıfı ve imlâsı hakkında bu kitaptan edilecek istifadenin derecâtı kabil-i tarif olmadığı gibi münderecâtındaki tenevvü o zamandaki aksâm-ı maârife de bir nümûnedir."⁵ Ali Emîrî'nin bu haklı ve yerinde tespitinden bunca zaman geçmiş olmasına rağmen eser hakkında aynı mahiyette, yani eseri tanıtan iki yazının dışında onun içine girilip esaslı bir araştırma yapılamamıştır. Diyarbakırlı Şevket Beysanoğlu, Şeyh Ahmed hakkında kısaca bilgi verir, eserin bölümlerini yine kısaca tanıtır ve son bölümden şiir, beyit, mesnevî gibi şiirle ilgili bazı kavramların tarifini veren bir parça ile teşbih bahsini yayımlar.⁶ Yine Diyarbakırlı bir bilgin olan Prof. Dr. Kemal Eraslan, bahse konu kitabı "Eski Bir Belâgat Kitabı" başlığı ile bir tebliğ konusu yapmıştır.⁷ Kemal Eraslan, önce belâgat ve bu konudaki ilk Arap müellifleri üzerinde kısaca durur. Surûrî'nin Bahrü'l-Maarif'ine işaret eder ve Ali Emîrî'nin yazısından nakiller yaparak eser ve müellifi hakkında bilgi verir ve eserin tanıtımını ilmî ölçülerde yapar ve ilk dört bölümün muhtevasını tanıtmanın yanında lügat bölümünden örnek verir. Beşinci "Kavâ'id-i Şi'r" kısmının "eserin en önemli bölümünü" teşkil ettiğini söyleyen Eraslan, Ş. Beysanoğlu'nun görüşüne uyarak bu bölümün orijinal olduğunu tekrarlar ve burada birçok edebiyat teriminin tarifinin yapıldığını ve bunlarla ilgili çeşitli örnekler verildiğini belirtir ve eserde yer alan edebiyat terimlerinin bazılarını sıralar.

Biz bu yazımızda Câmî'-i Envâ'ü'l-Edebi'l-Fârisî'nin beşinci "*Der- kavâ'id-i şii'riyye vü tecnîsât ü teşbihât-ı gazeliyyât ve mecâzât-ı mürsel ü 'arûz u aşl-ı ta'miyye*" kısmının metnini bütün olarak yayımlayacağız.⁸ Yalnız bu başlığın ilgili bölümün başında bulunduğunu, kitabın başında la'da eserin adının, müellifinin kaydedildiği sayfada eserin kısım başlıkları sıralanırken beşinci kısım "el-ḥâmis fi's-şanâyi'i'l-edebye mine'l-'arûz ve't-ta'miyye" ibaresinin bulunduğunu öncelikle belirtelim.

5 a.y. s.68.

6 *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, c.I, İstanbul 1957, s.51-53.

7 *Birinci Millî Türkoloji Kongresi, Tebliğler*, İstanbul 1980, s.3-8.

8 Fatih Millet Ktp., Ali Emîrî Yazmaları Lügat Böl., nr.39; Kemal Eraslan tek nüsha hâlindeki eserin nüsha tavsifini şöyle yapar: "Harekeli güzel bir nesihle yazılmış olan eserin ketebe kaydından müstensihinin de bizzat müellifi olduğu anlaşılmaktadır (bk. 226b). Yazma 226 yaprak olarak numaralanmış ise de , 6. ve 7. yapraklar arasında numaralanmamış bir yaprak bulunduğundan, gerçekte 227 yapraktır. Koyu vişne renkli cildinin sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Sırtı meşin olan cildin mikkil ve şemsesi yoktur. Yaprak ölçüsü 31X21 cm, yazı ölçüsü 20X12,5 cm'dir. Sarı renkli kâğıdı kalın ve saykaldır. Yazılar cetvel içine alınmamış olup fasıl ve bap başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sahifelerdeki satır sayısı 15'tir." (a.y., s.5)

Diğer bölümleri mütehasşislarına bırakarak neşrini yapacağımız beşinci bölümün muhtevasının bir değerlendirmesini yapacak ve sonra neşirde takip ettiğimiz yolu kısaca anlatacağız.

Şeyh Ahmed, "kavâ'id-i şî'riyye ve 'arûz" u bilmenin kimler için ve niçin gerektiğini, faydalarını açıklar ve sonra "kavâ'id-i şî'rü's-şî'riyye" başlığı altında şîir kavramından başlayarak şîirle ilgili terimleri kısa ve bir o kadar da sade ve basit bir şekilde tarif eder. Bu terimler ilk bakışta geliş güzel sıralanmış intibainı verir. Fakat dikkatli bakılınca, belirli bir sıra takip edildiği görülür: *Şiir, beyit, mesnevî, rubâî, kıt'a, kasîde, tercî, gazel*. Şiir başlangıçtır. Beyit nazmın en küçük parçası. Diğerleri nazım şekli ile ilgili kavramlar. Sonra sırasıyla *medh, hicv, mersiye* gelir. *Terceme*'nin bu çerçevede bahis konusu edilmesi şaşırıcı gelebilir. Yalnız hemen müellifin "sözi bir dilden bir dile döndürmeğe dirler gerekse nazm olsun gerekse nesr olsun" tarifi bunun sebebinin açıklar. Nitekim *neşîde, terceme, nazım, nesir, nazîre, nakîza* peş peşe gelir ve bir daire oluşturur. *Muvaşşah ve müstezad* ile bu daire tamamlanır. El-Bardahî *kafiye ve redif* den sonra *matla, mahlas, tac, şeyh* gibi yeni bir daire kurar. Elbette ki bütün bu terimlerin sıralanışında alfabetik gibi bir sistemi bekleyemeyiz. Bunun için daha erkendir. Nitekim o devir ve öncesinde Arap ve Fars edebiyatında böyle bir sistem henüz yoktur. Meselâ Şemseddin Muhammed bin Kaysı'r-Râzî'nin *El-Mu'cem fi Me'ayiri'l-Eş'ârü'l-Acem*, Şerafeddin Hasan bin Muhammed Râmi Tebrizî'nin *Hakâyikü'l-Hadaik* vb. eserlerde böyle bir sistem göremiyoruz. Bununla beraber Şeyh Almed'in işaret edildiği gibi belirli bir sıra takip ederek bazı daireler oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim *şeyh*den sonra yeni bir daire için *tarsî, reddü'l-acz ale's-sadr, îhâm, tecnîs* sanatlarını ele alır. Bunlardan en geniş tecnîs üzerinde durduğunu ve onu yedi nev'e ayırdığını ve her birini ayrı ayrı açıkladığını belirtelim. Bu devir sanat anlayışında tecnîs'in önemli bir yer tuttuğunu da ayrıca ilâve edelim. Son dâirenin lafızla ilgili sanatlar olduğu bilinir. Yalnız müellifin *tarsî, reddü'l-acz ale's-sadr, îhâm* sanatlarını şîirle ilgili kavramlardan sonra söz konusu ettiğine de ayrıca dikkati çekelim. Nitekim tecnîsî "hazâ fi beyânî't-tecnîsât" diye yeni bir başlık altında verir. Ondandır gelen teşbih konusu da ayrı bir "hazâ fi beyânî't-teşbihât" başlığında işlenir. Keza teşbih de nevilere ayrılır. Yine ayrı bir başlıkta ele alınan mecâz-ı mürsel ile, ilm-i beyâna ait iki-teşbih ve mecâz-ı mürsel-sanat incelenmiş olur. Böylece kitabın, bizim yapabileceğimiz bir tasnife göre birinci bölümü tamamlanmış olur. Şiirin kendisi ile ilgili bazı edebiyat terimleri, ilm-i bedî ve ilm-i beyânda yerini bulacak olan bazı edebî sanatlar. İkinci bölüm "hazâ beyân-ı kavâ'idü'l-'arûz ve kavâ'idü'l-evzân ve adedi't-tecevvüz". d.ür. 16 bahri önce sayan ve bunların pek çok fûrû olduğunu belirten müellif Türkî ve Fârisî'de kullanılmayanları terk ettiğini yani kitabına almadığını söyler.

Sonuncu "hazâ fi beyân-ı aşlu't-ta'miye" bölümü kitabın önemli bir bölümünü meydana getirir. Türkçede bu konuda ve bu ihatada muammanın ele alındığı belâgat, edebiyat bilgileri kitabının bulunmadığını söyleyebiliriz. Tabiatıyla özel muamma risalelerini bu hükmümüzün haricinde bırakıyoruz. Yirmi dört asılda muammanın kaideleri örnekleriyle açıklanır.

Biz, Kavâ'id-i Şî'riyye'ye bir dil hâdisesi olarak yaklaşmadık. Bu bakımdan onun kelime varlığına, ifade ve cümle özelliklerine girmeyeceğiz. Fakat devrin kelime varlığı-

ğını ve yer yer harekeli olması dolayısıyla söyleyiş şekillerini göstermesi bakımından eserin aynı zamanda bir dil hazinesi olduğunu belirtmeden geçemeyeceğim. Ayrıca onun bu taraflarının kitabın asıl birinci ve ikinci Farsça-Türkçe sözlük kısmının incelenmesi ile daha da ortaya çıkıp tekemmül edeceğini; bu noktadan yalnız bu son kısma bağlı bir değerlendirmenin son derece eksik olacağını ilâve edelim. Öte yandan edebiyat terimleri, edebî sanatlar ve hele muamma gibi tarif ve izahının güç olduğu bir alanda Şeyh Ahmed'in son derece basit, sade ve anlaşılır bir söyleyişe ulaştığını belirtmek yerinde olacaktır.

Kavâ'id-i Şi'riyye'de Türkçe, Farsça ve Arapça örnekler var. Örneklerinin hemen tamamı tabiatıyla şiir. Tecnîsde bazen tek kelimelik örneklerle iktifa eder. Örnek bakımından Farsça birinci (50), Türkçe ikinci (14), Arapça üçüncü (3) sırayı alır. Türkçe örneklerin en fazla teşbih (7 örnek) bahsinde bulunduğunu da ayrıca belirtelim.

Şevket Beysanoğlu ve onun görüşüne katılan Kemal Eraslan, Kavâ'id-i Şi'riyye'nin orjinalliği üzerinde dururlar. Bunun reddi de kabulü de pek mümkün görünmez. Çünkü edebî sanatların ve edebiyat mefhumlarının tarifleri çok defa tek cümleliktir veya çok kısadır. Ayrıca tarifler tabiatı icabı hep birbirine benzer. Bu bakımdan yalnız bu, Şeyh Ahmed'in kendisinden evvel yazılmış Arapça ve Farsça edebî sanatları, arûz ve ta'miyeyi içine alan eserlerden faydalanmadığı neticesini doğurmaz. Üstelik örneklerinin çoğunun Farsça ve Arapça olması tesirin varlığında şüphe bırakmaz.

Esasen Kavâ'id-i Şi'riyye'nin bütünüyle Türkçe ve Türk edebiyatından çıkarılmış kaideleri ihtiva ettiğini söyleyemeyiz, bunu bekleyemeyiz de. Muhakkak ki Şeyh Ahmed kendisinden evvel yazılmış Arapça ve Farsça eserlerden bir veya ikisini görmüş ve onlardan faydalanmıştır.⁹ Esasen özellikle "ta'miye" bölümünde bir iki istisnanın dışında bütün örnekler Farsçadır. Dolayısıyla muamma, Farsça kelimeler ve tedâîleri üzerine kurulmuştur. Bununla beraber "mesnevi diyu şol beytlere dirler ki mısrâ'ınun âhîrleri birbiriyle muvâfık gele'kâfiyede destânlar beyti gibi" şeklindeki izah, bizi müellifin millî nazım ve söyleyiş şekillerine ilgisiz kalmadığını da gösterir.

Risalenin neşrinde mümkün olduğu kadar doğru bir metin tesis edilmeye çalışılmış bazı imlâ yanlışlıklarının köşeli parantezle doğruları yazılmıştır. Bunlar aslında büyük bir yekûn tutmadığı gibi ayrıca dipnotlarla göstermeye lüzum olmayacak nitelikteki yanlışlıklardır. Meselâ 210/a'da "kavâ'id-i seferiyye" gibi okunabilen metnin doğrusunun "kavâ'id-i şî'riyye" olduğunda şüphe yoktur. 215/b'deki arûz bahsinin başlığındaki adedi's-sücûd" gibi okunabilecek terkip "adedi't-tecevvüc" den başkası değildir. Arûzun bahirleri ile ilgili eksik kalmış isimler de yine köşeli parantezle verilmiştir. Arapça, Farsça metin ve şiirler tercüme edilmemiştir. Olduğu gibi verdiğimiz bu metinlerin görevi metin veya dil varlığı olarak konusunu anlatmaktır. Bunun için de tercüme yoluna gidilmemiştir. Ayrıca özellikle aruz için örnek gösterilen Farsça beyitlerin verilen kalıba bazen uymadığı görülmektedir. Biz bunlara da müdahale etmedik ve aynen yayımladık.

⁹ Arapça ve Farsça'da XV. yy'ın sonuna kadar yazılmış eserler için bk. 1 no'lu dipnot.

Farsça metinlerin okunmasında yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Mehmet Kanar'a teşekkür ederim.

*

Der-ğavâ'id-i şiiyye ve tecnisât ü teşbihât-ı ğazeliyyât ü mecâzât-ı mürsel ü 'arüz ve aşl-ı ta'miye

210/a Ammâ bilgil ki ba'zılar dimişler ki řab'-ı vağğâd ve zihn-i nağğâr ki-mesnelere ğavâ'id-i <şiiyye> ve 'arüz ğacet degüldür. Zirâ ki vicdân-ı insân ebyâtüñ rekâketin ve seğâmetin kuvvet-i řabî'atle temyiz idebilir ve lâkin biz eydürüz ğavâ'id-i şiiyye ve 'arüz bilmekde iki dürlü mâide vardır. Biri oldur ki ři'rüñ řânünin ve 'arüzüñ iştilâhâtın bilür řankı beyt řankı bağrdendür ve ne vezne yidügin tağti' idüp çıkarıbilir. İkinci oldur ki řâhib-i řab' olmayanlara 'arüz kuvvettür. Arüzü bilmek küllisiyle beyti mevzün okur. Zirâ ki 'arüz mizândur ya'nî ři'rüñ terâzsidür, 210/b pes her beyti mizânile muvâzene eyler, dağı ğiffetin ve şikletinin bilür, nâ-mevzün okunur ve dağı beyt olur ki 'arüziler řatında mevzündür ammâ řâhib-i řab' řatında mevzün gelmez, řabî'ata řakîl gelür. Zirâ ki 'Arab řâ'irleri bir beytden aşldan fer'a ve fer'den aşla nağl iderler. Beytüñ bir mışrâ'ı aşl veznine ve bir mışrâ'ı fer' veznine olur. Dağı řabî'at anı temyiz idemez. Nâ-mevzün sanur. Mişâl bi's-şii'r:

فانظر الى دمع جرى في مقلى في بهجتى

ابلى الهوى اسفى يوم النوى بدنى

İşde bu beytin bir mışrâ'ı bir veznedür ve bir mışrâ'ı bir veznedür, mevzündür, ma'nevîdür. Ammâ řabî'ata rekîk gelür. 'Arab řâ'irleri şii'rlerinde bunuñ gibi çokdur. Pes ma'lûm oldu ki ři're hem řabî'at ve hem 'arüz gerekmiş.

Hazâ Fi-beyâni'l-ğavâ'idü's-şii'rü's-şiiyye

İmdi bilgil kim şii'r diyü şol beyte dirler kim mevzün-ı ma'nevî ola ve ba'zılar dirler ki mübâlağa dağı řaşdoluna. *Beyt* diyü şol iki mışrâ'a dirler ki âğirleri kâfiyede gerekse birbirine muřabık olsun gerekse olmasun. *Meşnevî* diyü şol beytlere dirler ki mışrâ'ınunñ âğirleri birbirine muvâfık gele kâfiyede destânlar beyti gibi. *Rubâ'î* diyü çihâr 211/a mışrâ'a dirler ya'nî iki beyte dirler ki âğirleri kâfiyede bir ola. *Ğıř'a* diyü üç beyttten toğuz varınca beytlere dirler ki evvel mışrâ'ı beyt âğirine kâfiyede muřabık olmaya. *Ğaşide* diyü toğuz beytden ziyâde olan şii're dirler ne deñlü ziyâde olur-ısa olsun. *Tercî'* diyü üç şii're dirler veyâhud beş şii're dirler veyâhud yedi şii're dirler ki her şii'rüñ arasında bir beyt ola ve aña [ter]ci'-bend dirler. *Ğazel* diyü mağbûbuñ hüsnini öğmege dirler şii'le. Şöyle ki 'arüz u iştiyâğ ve muğabbet ve şikâyet ve řasret ve firâğ göstermege dağı dirler. *Medğ* diyü mağbûbı veyâhud bir kimesneyi evşâf-ı ğamîde-y-ile zikr itmege dirler. *Hicv* diyü zemme dirler ya'nî evşâf-ı řabiha-y-ıla añağa dirler. *Meřsiye* [diyü] ölüyi medğ itmege dirler. *Neşide* diyü eydilmiş ğazele dirler ve şii'ri 'unfile oğumağa dirler. *Terceme* diyü sözi bir dilden bir dile döndürmege dirler gerekse nazm olsun ve gerekse neşr olsun. *Nazm* diyü sözi vezne getürüp şii'r eylemege dirler. *Neşr* diyü nazmuñ 'aksine dirler. *Nazîre* diyü bir kimsenün şii'ri kâfiyesinde ânunñ řaşıldarını bir 'ibâret-i uğrâ-y-ıla şii'r itmege dirler. 211/b *Nağiza* diyü bireğünün şii'ri

kāfiyesinde anuñ şî'ri kaşdınuñ 'aksiyle şî'r itmek dirler. Ciddi hezle döndürmege dirler. *Muvaşşah* diyü şol şî're dirler kim her beytüñ evvelinden bir harf alalar bir âdem adı çıka. *Müstezâd* diyü şol şî're dirler kim her mışrâ'un âhîrinde ziyâdesi ola, ol ziyâde dağı ya kâfiye düşe ya redif vâki' ola. *Kâfiye* diyü şî'rüñ âhîri kankı harf üzerine binâ olınur-ısa aña dirler ve aňdan soñra gelen lafzlara *redif* dirler. Mişâl bi't-tecrübiyye

Niçe bir hicr odına bağrumı biryân *idesin*

Beni yola bakıdup gözümü giryân *idesin*

Meşelâ giryân beytüñ kâfiyesidür. Bundan soñra *idesin* lafzı mükerrer geldügi redifdür. Ammâ giryân biryân lafzı ki kâfiye vâki' olmuşdur. Kaçan bunlaruñ yâ'sı yerinde tâ şî'r âhîr olunca kâfiyede yâ harfi ri 'âyet olma . Meşelâ 'uryân ve reyyân ve deyyân gibi. Harf-i yâ muqâbelesinde gayrı harf getürmeseler 'atşân ve handân mişällü kâfiye hâlt itmeseler aña *revi* dirler. Kankı harfile gerekse olsun hemân "yâ"ya mahsûs degüldür. Meşelâ imâmî hümâmî gibi kim mîm-i evvel yirinde gayrı harf getürmeyesin şöyle ki 212/a selâmî hüsâmî kıyâmî gibi. Uşda revinüñ şan'atı budur. *Maṭla'* diyü şî'rüñ evvel beytine dirler. *Maḥlaş* diyü şî'rüñ âhîr beytine dirler ki anda şâ'ir adı gele ve maḥlaş diyecek yirde *taḥallüş* dağı dirler. *Tâc* beyt diyü şâ'ir adı gelen beytten soñra gelen beyte dirler. *Şeyḥ* diyü beyti üç pâre kırup birbirine kâfiye gibi uydurmağa dirler. Mişâl bi'ş-şî'r

Gözündür cādû-yı sehḥâr kaşuñdur fitne-i mekkâr

Bugün zülfüñdurur gaddâr gönül şayd itmege iy cân

Ve bu şan'ata *muşammat* dağı dirler. *Tarsî'* oldur ki birbirine müşâbih elfâzla beyti tezyîn ideler. Mişâl bi'ş-şî'r

ای سکندر در سلیمان سطوت داراب دار

وی غضنفر فر نریمان رتبت سهراب دار

Reddü'l-'acz 'ale's-şadr diyü şol şan'ata dirler ki beyt evvelinde kankı lafz añılur-ısa âhîr mışrâ' evvelinde dağı anı añalar. Mişâl bi'ş-şî'r

Ġaribem luṭfuñ uma geldüm iy şâh

Ġarib olmaya luṭf itsen Ġaribe

İhâm diyü şuña dirler ki bir beytüñ ya bir 'ibâretüñ ma'nisi zül-vecheyn ola ya'nî ma'nâ-yı mevzû'un lehsinden gayrı bir ma'nâ-yı âḥere dağı mevḥûm olma. Mişâl bi'ş-şî'r

Gün yüzüñe müşteri mihr ile mâh

Müşk şaçuñ bendine bende esir

Hazâ fi-Beyânü't-Tecnîsât

İmdi bilgil kim tecnîs iki lafzuñ 212/b birbirine münâsib olmasıdır. Ekşer ḥurûf müttefik olmak üzerine bu dağı istikrâ-y-la yedi nev'dür: *Tecnîs-i tām*, *tecnîs-i nâkıs*, *tecnîs-i zâid*, *tecnîs-i mükerrer*, *tecnîs-i mürekkeb*, *tecnîs-i muṭarraḥ*, *tecnîs-i ḥaṭṭdur*.

Evvelkisi: Tecnîs-i tâmdur ve tecnîs-i tâm diyü aña dirler ki iki lafz veya dağı ziyâde telaffuzda ve kitâbetde ve harekâtta ve sekenâtta ve ‘aded-i ħurûfda bir ola ve hiçbir nesnede terkîb olmaya ve ma‘nen muğâyir ola. Meşelâ iki yirde ħar lafzı gele iki ma‘nâya delâlet ide. Nitekim Hazret-i Mevlânâ ħaddesallâhu ta‘alâ sırrahû buyurdu. Beyt:

گوش خر بفر وش و دیگر گوش خر
کاین سخن را درنبايد گوش خر

[Sat eşek kulağını, al bir başka kulak; bu sözü anlayamaz eşekteki kulak]¹⁰

Mişâl bi't-Türki beyt:

Ġarîb mi dökerse gözüm çü dürr-i yetim
Ki gözi yaşlu olur her ki ola Ġarîb ü yetim

Evvelki mişâlde birisi ism ve birisi fi‘ldür ya‘nî emrdür از خریدن bir nev‘den degüldür, mütevaħħidürler. İkinci mişâlde bir nev‘dendür mütemâyildürler. *İkincisi: Tecnîs-i nâķışdur* ve tecnîs-i nâķış oldur ki iki lafz ħurûfda bir olalar ve harekâtta ve sekenâtta muħâlîf olalar pür پر ve per پر (şeker) شكر ve şükür شكر gibi ve ba‘zı fuzalâ buña tecnîs-i muħarref didi. Hey‘etlerinde inħirâf olduğı 213/a sebebden tecnîs-i nâķış ‘amm tutdı tecnîs-i zâidden ve tecnîs-i mükerrerden. *Üçüncüsü: Zâiddür* ki müzeyyel dağı dirler ve tecnîs-i zâid oldur ki harekâtta tamâm müttefik oldukdan soñra birisinüñ âħirinde ziyâde ħarfi gele çeşm چشم ve çeşme چشمه ve pervân پروان ve pervâne پروانه gibi zâiddirler ziyâde ħarfi olundığından ötüri, müzeyyel dirler. Ziyâde eteginde olduğundan ötüri ve ba‘zılar müzeyyel adını iki ħarf ziyâde olana taħsîs eylerler. *Dördüncü: Tecnîs-i mükerrerdür* ve tecnîs-i mükerrer aña dirler ki birisinüñ evvelinde ziyâde ħarf ola dem دم ve âdem ادم ve sâk ساق ve mesâk مساق ve şek شك ve eşk اشك gibi ve ba‘zı fuzalâ tecnîs-i nâķış laķâbını ziyâde ħarf olan şüretde ıştîlâh idinüp tecnîs-i zâidden ve tecnîs-i mükerrerden ‘amm tutdılar. Ve ziyâde ortasında olmağın âħir anuñ aħsâmından kıldılar. Ced جد ve ceħd جهد ve şer شر ve şehir شهر gibi. *Beşincisi: Tecnîs-i mürekkebdür* bu hanı tecnîs-i tâm gibidür bil ki ħaķîķatde anuñ aħsâmındandır. Telaffuzda ve harekâtta ve sekenâtta ve ‘aded-i ħurûfda ikisi birdür. Ammâ bir tarafından veyâ iki tarafında terekkeb vardır. İki lafzından veyâ üç lafzdan mürekkebdür. Bir tarafında olanuñ mişâli dilâver دلاور ve dil-âver دل آور ve mercân مرجان ve mer-cân مرجان gibi. Evvelki 213/b mişâl ki resm-i kitâbetde ikisi bir degüldür, mefrûħdurlar ve ikincisi mişâl ki resm-i kitâbetde birdururlar, müteşâbihdürler. Ve iki ħarfde olanuñ mişâli derdih درده ve der-dih درده gibi. Ber-âteş براتش ve ber-âteş برآتش gibi. Ve iki lafzdan ziyâdeden mürekkeb olanuñ mişâli: Şi‘r:

¹⁰ Mevlânâ, Mesnevî, s. 51, 1027; Devre-i kâmil-i mesnevî-i ma'nevî, Celâleddin Mevlevî Muhammed b. Muhammed b. el-Huseyn el-Belhî summe'r-Rûmî, Be-sa'y u ihtimâm u tashîh-i Reynold Nicholson, Tahran 1350

Biz ki yüz bendile müşkin saçunuñ bendesiyüz
Biz neyüz ki olmuş anuñ bir kılınuñ bendesi yüz

Altıncısı: Tecnīs-i muṭarrafdür. Ve tecnīs-i muṭarraf oldur ki âhirlerinde bir ḥarf muğāyir ola, gāfir غافر ve gāfil غافل gibi ve ḥûb خوب ve ḥûn خون gibi ve bālin بالن ve bāliş بالش gibi. Ve eger her birisinde iki ḥarf muğāyir ola tecnīs fevt olur gāfil غافل ve gāşık غاشق gibi ve ḥûb خوب ve ḥûrd خورد gibi. Zirā ki tecnīsüñ ekşer ḥurûfında ittifāk şartdur. Bu söz şülâşide ve rubā'ide müsellemmā ḥumāsīde ve sūdāsīde ve sübā'ide âhirinden birisininüñ iki ḥarfi muğāyir olmağla tecnīs-i muṭarraf bulunmak ba'îd degüldür. Sefercel سفرجل ve seferşeh سفرش ve müstaḥrec مستخرج ve müsta'dem مستعدم gibi fekin i'tibār itmemişlerdür ve ba'zı fuzālā tecnīs-i muṭarraf adını tecnīs-i zāid diyü naql itdügümüze didi ve muğāyeret-i ḥarfīle olan gerekse ol muğāyeret evvelde olsun gerekse ortada olsun gerekse âhirde olsun iki ḥalden ḥālī degüldür. Ya budur ki ol iki muğāyir gelen ḥarfler arasında ḳurb-ı maḥrec ola veya olmaya. Eger ḳurb-ı maḥrec olacak olur-ısa 214/a *tecnīs-i muzāri'* dirler didi. Ecel اجل ve 'acel عجل gibi ve cebr جبر ve ceḫr جفر gibi ve eger ḳurb-ı maḥrec olmayacak olur-ısa *tecnīs-i lâḥik* dirler didi hümeze همزة ve lümeze لمزة gibi ve sefer سفر ve seḫer سهر ve ḫased حسد ve ḫasen حسن gibi ve ḳalb-i kül ve ḳalb-i ba'z şûretlerini daḫı feth فتح ve ḫatf حتف ve 'avrāt عورات ve rū'āt روعات gibi tecnīs envā'ından tutdılar *tecnīs-i ḳalb* didiler. *Yedinci: Tecnīs-i ḫaṭṭdur* ve tecnīs-i ḫaṭṭ oldur ki hey'etde ve şûretde ve resm-i kitābette iki lafz veyā daḫı ziyāde bir ola. ammā noḫtada muğāyir olalar 'aḳil عاقل ve gāfil غافل ve ber بر , ter تر gibi. Buna *tecnīs-i taşḫif* daḫı dirler.

Hāzā fi-beyāni't-teşbihāt

İy birāder bilgil kim şanāyi'-i şî'riyyeden ve bedāyi'-i muḫasseneden birisi ki teşbihdür. Tetebbu' ve istikrā-y-ıla yedi nev'dür. Bu daḫı tecnīsāt gibi *teşbih-i muṭlaḳ* ve *teşbih-i meşrûṭ* ve *teşbih-i kināyet* ve *teşbih-i tesviye* ve *teşbih-i 'aks* ve *teşbih-i izmār* ve *teşbih-i tafḫil*. Ammā *muṭlaḳ* oldur ki bir nesneyi bir nesneye beñzedeler muṭlaḳan. Mişāl bi'ş-şî'r:

Yüzüñ güldür saçuñ sünbül dişüñdür
Velikin 'aşıḳ öldürmek işüñdür

Ve *teşbih-i meşrûṭ* oldur ki bir nesnenüñ vücûdını şart idüp beñzedeler. Meşelâ servüñ cānı ve nāzile salınması olsaydı boyuñ aña beñzer. Daḫı mişāl bi'ş-şî'r

Māh dirdüm yüzüñe iy nûr-ı 'ālem māh eger

214/b Serv-ḳāmet şekkerin-leb 'anberin-perçem olsa

Ve *teşbih-i kināyet* oldur ki müşebbeh kināyetlü ve gizlü telaffuz olına ve edāt-i teşbih zıkr olunmaya. Meşelâ gonca diyüp dudak ḳaşd olına ve nergis diyüp göz murād olına ve serv diyüp boy ḳaşd olına ve dürr diyüp diş ḳaşd olına ve la'l diyüp leb murād olına ve cennet diyüp yüz ḳaşd olına. Mişāl bi'ş-şî'r

La'lüñ deminde mu'ciz-i 'îsîdür ârzûm

Vaşluñ sözinde cennet-i a'lâdur ârzûm

Ve *teşbih-i tesviye* oldur ki 'âşık bir nesnesini ma'sûkûn bir nesnesine beñzede. Meşelâ bilüñ ve saçuñ gibi inceldüm ve ağzuñ gibi hâtem-i teng oldı diye. Mişâl bi's-şi'r

Düşeli ben 'ışkuna ben keşâkeş

Kaşuñ yayı gibi kıaddüm ham oldı

Ve *teşbih-i 'aks* oldur ki bunı aña beñzetdiğünden sonra dönüp anı buna beñzedeler. Her birine vech-i şebah beyân ideler. Mişâl bi's-şi'r

Ten vuşlatuñ şafâsı-y-la cân gibi laţif

Cân fûrkatuñ küdüretile ten gibi kesif

Ve *teşbih-i izmâr* oldur ki teşbih ğaraz olmaya belki ta'rîzile bir nesne nisbet itmek ğaraz ola niş ve niçün demekle. Mişâl bi's-şi'r

Hûni gözüñ tutam harâmî degüldür şehâ

Yağmalayup göñül evini nite kan döker

Ve *teşbih-i tafđil* oldur ki teşbih itdükten soñra müşebbeh olanda fazl işbât eyleye. Mişâl bi's-şi'r

با زلف نزا مشك خطا گفت دلم

دیدم بیقینی خطا گفت دلم

215a

Mişâl bi's-şi'r

Mâh dirdüm hattuña iy nûr-ı 'âlem lik mâh

Serv-kâmet şekkerin-leb, 'anberin perçem degül

Hazâ fi beyân-ı zıkr-i mecâzât-ı mürsel

İmdi bilgil kim mecâz-ı mürsel oldur ki vech-i şebâh ve müşâbehet olmazsınız ma'nâ-yı mecâzıla ma'nâ-yı haqîkî arasında 'alâka-i tämme ola. Eger müşâbihetle olacak olur-ısa isti'âre olur. Şöyle ki müşebbehün bih ismini isti'mâl idüp qarine ile müşebbeh kaçd eylediler, bilüñlü arslan ve etlü kurd gibi diyüp bahâdur kaçd itmek gibi ve 'alâka-i mu'teberinüñ envâ'ı çokdur. Yigirmi beşe dek saymışlardır. Lâkin burada bir niçe meşhûr ve şâyi olanı beyân idelüm. İnşâ'allâhu te'âlâ mübtedilerün evvel emirde fi'l-cümle tenebbüh olsunçün rûzgârıla inşâ'allâhu'l-'azîz mukarrer ola. Ve mecâz-ı mürsel 'alâkasınun envâ'ından birisi tesmiye-i cüz-be-çîzdür. Ya'ni bir nesneye kendü cüz'inüñ adını ıtlâk itmekdür. Raqıbe göz didükleri gibi ki göz raqıb olanuñ cüz'idür. Raqıb olmasında maqşûd bu cüz'ün fi'li olur-ısa bu cüz'ün ismi ıtlâk olındı. Gayr-i cüz'lerün ismi ıtlâk olunmadı. Nitekim yaru mu'âdin olana el didiler ve anuñ envâ'ından birisi dağı tesmiye-i cüz' degüldür. Ya'nı bir nesneye kendüyi müstemil olan küllüñ adını ıtlâk itmekdür.215/b Barmağ ucına barmağ ıtlâk olunduğı gibi.

قالَ اللهُ تَعَالَى : يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ

[Ölüm korkusundan parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar-Bakara Suresi, 19]

Garaz mübālagadır. Güyā ki cemi' barmakları kulaklarına sokarlar şāika işitmemeçün. Ve anun envā'ından birisi tesmiye-i çiz-i benām-ı sebebest ya'nî bir nesneye adını ıtlāk itmekdür. Ota yağmur adını ıtlāk itdükleri gibi ki زَعَيْنًا غَيْثًا وَرَعَيْنًا مَطْرًا dirler ya'nî oturduk yağmuru ya'nî yağmur şu-y-ıla biten otu ve bu kabildendür ki atasınuñ kanın yir dirler ya'nî riyetin ki atasınuñ kanı aña sebep olmışdur. Ve ānîñ envā'ından birisi tesmiye-i çiz-âletdür ya'nî bir nesneye âletinüñ adını ıtlāk itmekdür. Bahādur kişiye eyü kılıçdur didükleri gibi kılıç ānuñ âletidür.

Hazā beyān-ı kavā'idü'l-'arûz ve kavā'idü'l-evzān ve 'adedi't-tecevvüz

İmdi bilgil kim 'arûz diyü mizān-ı şi're dirler. Nitekim geçdi ve dağı 'arûzuñ aşırl rükni sekiz rükündür ve ol sekiz rükün dağı iki kışımdur. Birisi humāsî ve birisi sübā'idür. Ve humāsî oldur ki anuñ rüknu beş harf üzerine mebnî olsa mefā'ilün, fā'ilātün, mefā'iletün, müfte'ilün, müstef'ilün, mütefā'ilün, mef'ülātü gibi. Eđerçi çevher kıatında mef'ülātü bu rükünlerden degüldür. Lakin ba'zılar i'tibār 216/a itmişlerdür. Ve müfte'ilün dağı bu evzāndan degüldür. Lakin Türki'de ve Fārisi'de olan ebyātda ba'zı bulındığı ecluden zıkr olındı ve bu baırden on altı baır çıkar. 'Aded-i buhûr: 1. hezec, 2. recez, 3. remel, 4. muzāri', 5. münserih, 6. serî, 7. müteķārib, 8. hafif, 9. müctes, 10. tavil, 11. medid, 12. basit, 13. kāmil, 14. vāfir, 15. muķtezab, 16. mütedārik. Ve bu on altı buhûrun fūrû'ı çokdur. Ba'zısın getürdük ve ola ki Türki'de ve Fārisi'de igen müsta'mel degüldür ānı terk itdük ve dağı kıā'ide-i 'arûz oldur ki beyti taķti' idicek mizān-ı hurûf-ıla beyt hurûfin sayup müvāzene kıılmaķ dürüst degüldür. Zira ki şi'rde gāh olur ki iki sākin bir harf sayılır yār ve cān gibi ve şāh ve māh gibi ve gāh olur üç sākin bir harf menzilesine olur dost ve üst ve hast gibi ve gāh olur bir harf-i müteħarrikle ve bir harf-i sākin ve bir harf-i müteħarrik sayılır. Meşelā ne نه ve ki که ve cû جو ve meh مه gibi ve gāh olur ki teşdîd bir harf sayılır ve ya'nî bir harf yerine turur kerret كرت ve merret مرت gibi ve şiddet شدت ve kuvvet قوت gibi ve gāh olur ki medd ile bir sākin bir harf-i müteħarrik 'add olunur 216/b hālās خلاص gibi. Pes ma'lûm oldı ki 'aded-i hurûfa i'tibār yoğimiş asıl vezni gözetmekmiş.

Baır-i hezec-i sālīm-i müşemmen: mefā'ilün-mefā'ilün mefā'ilün [mefā'ilün] veznidir. Mişāl bi'l-Fārisi ve taķti'

صبا پیغام فروردین زسوی گلستان ارد

عروس گل نقاب غن چه آرد خار بر دارد

Baır-i hezec-i maħzûf-ı müseddes:

mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün veznidir. Mişāl bi'l-Fārisi

تو ای دلبر چون شیرین ازانی

که درگفت عجب شکر زبانی

Baır-i hezec-i müseddes-i maķbûz:

mef'ülü mefā'ilün fe'ülün veznidir. Mişāl bi'l-Fārisi

زلفت ز دلم ببرد آرام
برمن نظری کن ای دلارام

Baħr-i hezec-i aħreb-i maqşûr-ı maħbûn-ı müşemmen
mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün veznidür. Mişâl bi'l-Fârisî

لطف بدل آرایء پیر ایء جان آید
دستت بگهر بخشی سرمایء جان آید

Zülfün gören dâyre-i hüsnüñe aħreb
Didi ki yine olmuş ayuñ menzili 'Aħreb

Baħr-i recez-i sâlim-i müşemmen
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün veznidür. Mişâl bi'l-Fârisî

از سبزهء هر جانبی فرش زمرد ساخته
وزلاله درهرگوشه پر لعل و عقیق انداخته

Fer'-i recez

fa' müfte'ilün müfâ'ilün fa' veznidür. Mişâl bi't-Türki

Dil bende saña vü cân çâker
Vâlih yañaguna şems-i häver

Baħr-i remel-i müşemmen-i mahzûf
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznidür. Mişâl 217/a bil'l-Fârisî

دست طبع تست چرخ همت بحر هنر
نظم و نثر تست عقد لولوی گهر
(eksik)

Baħr-i remel-i mahzûf-ı müseddes
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznidür. Mişâl bi'l-'Arabî

صاحب في الجود معني باذل
محسن في المتح مزن هاطل

Baħr-i remel-i maħbûn-ı müşemmen
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün veznidür. Mişâl bi'l-Fârisî şî'r

نعمت جود كف جانبخش تو ورد ملكست
خاك درگاه تو تاج سر چرخ فلکست

Baħr-i remel-i maħbûn-ı müseddes
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün veznidür. Mişâl bi'l-Fârisî

قلم بحر کشت عطا ست

نقش چنین پش خطت عین خطاست (eksik)

Baħr-i mużāri'-i aħreb

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün veznidir. Mişāl bi'l-Fārisi şî'r

با همت تو مایهء دریا محقر است

با خاطر تو چشمهء کردون مکدرست

Baħr-i [münserih] maṭvî-i mekşûf

müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün veznidür. Mişāl bi'l-Fārisi

پیر هن گل نگر گشته زمستی قبا

طرة شمشاد بینی تا فتنه بردست قبا

Baħr-i münserih-i maṭvî

müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ' veznidür. Mişāl bi'l-Fārisi

ای شده از حسن توماه منور

وزکره سنبلت باغ معطر

Baħr-i serî -i maṭvî

müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün veznidür. Mişāl bi'l-Fārisi

موسم عیش آمد و فصل بهار

باده بیار صنم کلعدار

Baħr-i müctes

mefâ'ilün fe'ilätün 217/b mefâ'ilün fe'ilätün veznidür. Mişāl bi'l-Fārisi

حرام گشت بهر جانبی شدن بی دوست

غرامتست بهر گوشه شدن بی ناز

Baħr-i haḫif-i maṭvî

fâ'ilätün mefâ'ilün fe'ilün veznidür. Mişāl bi'l-Fārisi

چرخ انصاف را مدار توی

باغ اقبالرا بهار توی

Baħr-i haḫif-i maḫbûn

Fe'ilätün fe'ilätün fe'ilün veznidür. Mişāl bi'l-Fārisi

منشین با رفیق نا فرجام

آمد الف صحبت لام که کژ

Baħr-i hafif-i müteħaffif

fâ'ilätü müfte'ilün fâ'ilätü müfte'ilün veznidür. Mişâl bi'ş-şi'r

باز کار عیش بود بامداد سایه گل
در بهار خوش نبود بی نگار ساغرومل

Baħr-i müteķārib-i sālīm

fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ülün veznidür. Mişâl bi'l-Fārisi

ز دوران چرخ فلک دل افکارم
دوای دل آخر پیش که آرم

Baħr-i müteķārib-i maķsûr

fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül veznidür. Mişâl bi'l-Fārisi şi'r

بروی تو چشم فلک روشن است
بفر تو صحن زمین گلشن است

Baħr-i ṭavīl-i bi-işṭilāh-ı 'Arab

fe'ülün mefā'ilün fe'ülün mefā'ilün veznidür. Mişâl bi'l-Fārisi

طویل است ان بحرکه باشد پر ازگهر
درو نظم تازی را بود طعم چون شکر

Baħr-i medid-i müseddes

fâ'ilätün fâ'ilätün fâ'ilätün veznidür. Mişâl bi'l-Fārisi

پیش جودت مایه دریا محقر
با ضمیرت چشمه گردون مکدر

Fer'-i medid-i müşemmen

müfte'ilün mefā'ilün müfte'ilün mefā'ilün veznidür. 218/a Mişâl bi'l-Fārisi

(Okunamadı)

Baħr-i basit

müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün veznidür. Mişâl bi'l-Fārisi

آن سنبل تر شکن بگشاد چون چین را
از روم خوش بوی گردت چین و ماچین را

Fer'-i basit-i mahbûn

müstef'ilün fe'ilün fe'ilün veznidür. Mişâl bi'l-Fārisi

عمرت قرین بقا دولت معینی تو باد
اقبال بر تو قبا رفعت نگین تو باد

Fer'- i basîṭ

Müstef'ülün fe'ülün müstef'ülün fe'ülün veznidür. Mişāl bi'l-Fārisī

از آفتاب رویت عالم بود منور
وز لعل جان فز ایت شکر شده مکدر

Baḥr-i kāmīl

Mütefā'ilün mütefā'ilün mütefā'ilün mütefā'ilün veznidür. Ammā Endülisī kitābında mütefā'ilün sitte merrāt diyü naql olmışdır. Lākin Türkī'de ve Fārisī'de ekşer dōrt geldüğü ecluden bu mişāller ihtiyār olındı minhu. Mişāl bi'l-Fārisī

رسد از جفای تو عاقبت اثری بسمع خدا یگان
بجهد بعون عنایتش دلم ز دست رایگان

Baḥr-i kāmīl-i muḳaṭṭaf

mütefā'ilün fe'ülün mütefā'ilün fe'ülün vezni. Mişāl bi'l-Fārisī

سخنی حیات بخش زخرد عیار دارد
قلمی گهر نثارت کرم شعار دارد

Baḥr-i vāfir

mefā'iletün mefā'iletün mefā'iletün mefā'iletün veznidür. Mişāl bi'l-Fārisī

چو روی خوشت بدید پرید شد صنما
زمن دل و جان و عقل بعید شد صنما

Baḥr-i muḳteḍab

mefā'iletün mefā'iletün fe'ülün veznidür. Lākin ekşer 'Arabī'de rast gelür bu baḥr. 218b Mişāl bi'l-Fārisī

برود ز دلم ز حسرت تو قراری
بروی چو مه نما کی رسد بهاری

Baḥr-i mütedārik ve rekzü'l- hayāl nīz-gūyend

fā'ilün fā'ilün fā'ilün fā'ilün veznidür. Mişāl bi'l-Fārisī

نه بتو محنتی اورم بر سرم
دمیدم جان و دل خون کنی دربرم

Baḥr-i mütedārik-i maḥbūn ve rekz nīz-gūnend

fe'ilün fe'ilün fe'ilün fe'ilün veznidür. Mişāl bi'l-Fārisī

صنما بنما رخ چون قمري
بچه خفیه کنی ز نظری چو پری

Hazâ fi -beyân-ı aşlu't-ta'miye

Ya'nî mu'ammânun kavâ'id-i beyânındadır ki makâlât-ı füşahâ içre anuñ cevâmî'i'l-kelîm ü kelâm-ı mu'cizle şirketi vardır ki zâhiri murâddur ve bâtını murâddur ve bâtınınuñ bâtını murâddur ilâ haysü yümkinü ve dağı bilgil kim mu'ammâ ta'miyeden müştâkdur. Ta'miye lafzında bir nesneyi pinhân itmege dirler ki ism şî'r içinde gizlenmiş ola ve ol şî're dağı mu'ammâ dirler. Mecâz-ı mürsel tarîkıncâ ve keş ret-i isti'mâlle ve şuyû'ıla haqîkat-ı 'örfiyye oldı ve dağı bilgil kim ta'miye olan nesne âdem ismi olıcak olur-ısa aña hümâ dirler ve eger âdem isminün gayrı olursa aña lügaz dirler. Şöyle ki aña işaret ola bir müsemmäya 'alâmetlerni ve lâzımlarnı 'add itmegile. Mişâl bi's-şî'r

Nedür ol kim anuñdur rengi kıre

Teni başdan başa hep päre päre

Ayağından aşâ komışlar anı

El ursañ 219/a saçılır üstüne kıanı

Ve lügaz diyü aşl-ı lügatda sıçan delüğine dirler ki sağlu şollu egri bügri delügi ola. Şofıradan zıkr olınan şî'r misillüye naql olındı ve dağı bilgil kim ba'zı erbâb-ı mu'ammâ kavâ'id-i mu'ammâyı yigirmi dört aşl kılmışlardur ki zıkr olınur. Aşl-ı evvel: Der-beyân-ı hisâb-ı cümel, aşl-ı duvvum: Der-beyân-ı erkâm-ı hendese, aşl-ı sıvvum: Der-beyân-ı erkâm-ı rûz, aşl-ı çihârum: Der-beyân-ı kevâkib-i seb'-i seyyâre aşl-ı pencüm: Der-beyân-ı erkâm-ı burûc, aşl-ı şeşum: Der-beyân-ı sâl ü mâh, aşl-ı heftum: Der-beyân-ı lügat, aşl-ı heştum: Der-beyân-ı şüret-i şekl, aşl-ı nuhum: Der-beyân-ı kalb ü 'aks, aşl-ı dehum: Der-beyân-ı teşbihât, aşl-ı yazdehum: Der-beyân-ı esâmî-i evvel-i kelime, aşl-ı düvâzdehum: Der-beyân-ı esâmî-i evâsıt-ı kelime, aşl-ı sizdehum: Der-beyân-ı esâmî-i evâhir-i kelime, aşl-ı çihârdehum: Der-beyân-ı leb-i etrâf-ı kelime, aşl-ı pâzdehum: Der-beyân-ı taşğir, aşl-ı şâzdehum: Der-beyân-ı ışkât-ı hurûf, aşl-ı hiftdehum: Der-beyân-ı elfâz-ı müştereke, aşl-ı heştdehum: Der-beyân-ı ân ki ba'z-ı ez-eczâyı'l-kelime bi'l-kelime-i diger cem' gunend, aşl-ı nüvâzdehum: Der-beyân-ı esmâ-i a'dâd, aşl-ı bîstum: Cüz-i meczûr aşl bîstuyekum: Der-beyân-ı ka'b u muka'b 219/b aşl-ı bîstuduvvum: Der-beyân-ı kutr-ı dâire, aşl-ı bîstusıvvum: Der-beyân-ı esâmî-i mebdî-i a'dâd, aşl-ı bîstuçihârum: Der-beyân-ı zidd ü nakîz.

Aşlu'l-evvel: Der-beyân-ı hisâb-ı cümel: İmdi bilgil kim mu'ammâ oldur ki anuñ ba'zı hurûfı hisâb-ı cümele mevkûf olur. Pes gerekdür ki evvelen hisâb-ı cümel mazbût ola ki mu'ammâyı çıkarmak âsân ola. Ve hisâb-ı cümel dağı budur ki ebcedün elifinden bir bir 'add ideler tâ ki on ola, andan onar onar 'add ideler tâ ki yüz ola, andan yüzer yüzer 'add ideler tâ ki bin ola ve tertîb-i hurûf dağı budur:

ن	م	ل	ك	ى	ط	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا
50	40	30	20	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق	ص	ف	ع	س
1000	900	800	700	600	500	400	300	200	100	90	80	70	60

Ve çünkü hisâb-ı cümeli bildün gâh olur ki bir 'adedi zıkr iderler şol harfi dirler ki bu 'aded ol harfden 'ibâret olur ve gâh olur ki bir 'adedi zıkr iderler ve ol 'adednüñ lafzını hisâb iderler. Eger ol hâşıl olan hisâb-ı cümelce bir harfden 'ibâret olıcak olur-ısa ol harfi dilerler ve gâh olur ki bir 'adedi Farisice zıkr iderler ve 'Arabî'de ol harfi dilerler ki ol 'adedden 'ibâret ola ve gâh olur ki 220/a 'akis dilerler ya'ni 'aded-i 'Arabî zıkr olunur Fârisi'de şol harf denilür ki ol 'adedden 'ibâret ola. Mişâl

بقدر چون مي نمایی مه بدو زلفت چو سربازي
چو گو گر سر مارا يکي دريا بيندازي

Ve bu mu'ammānuñ tevcihi budur ki قد den ا alavuz ve مي نمایی den مي alavuz ve مه den کي ر murāddur ر 'yı alavuz emir olur ve بدو dan کي ده murāddur لفظده alavuz ve zülfüñ seri کي زا dur زا alavuz emirzāde olur ve سر مارا dan م murād olur ve يکي den کي احد murāddur م کي احد un ayağı کي د dir atasın Aḥmed olur çün cemî'in cem' idesin Emirzāde olur. Ve mişâl-i diger

خود آهي که شود نام شهبي خسرو عادل
بر پاي دل دل تو بنه پاورسر دل

Ve bu mu'ammānuñ tevcihi oldur ki دل den 'Arabî murāddur ki بال dur ve الف دل بال dür ve ا dağı be-hisâb-ı cümel birdür ve bir احد dür. 'Arabca ve ل پای بال 'dur ve ل 'dur ve ل dağı ve hisâb-ı cümelce سربال د ، پای احد otuzdur ve ب کي ikidür. Farsça دو 'dür ve دو dağı be-hisâbi'l-ḥurûf ondur. Meşelâ و altı ve د dördür. Ve bu mecmû' kırk olur ve kırk dağı be-hisâb-ı cümel mim م dür. احد ün ayağı کي د 'dür koyasın احمد (Aḥmed) olur. Ve mişâl-i diger

خواهم کزو نم کم شود مارا چه جاي غم بود
آنرا که بر پاي يکي از مهراندازي سري 220b

Ve bu mu'ammānuñ tevcihi oldur ki يك den احد murāddur ve يك 'ün ayağından د murāddur. Zirâ ki احد 'dür, احد 'un ayağı د 'dur. Her bār کي مهر 'üñ seri کي م 'dür. احد ayağına atasın احمد olur ve vaқта کي خواهم den هم کي ğamdür, güm ola ve لفظ چه کي ānuñ yirine ola خواجه olur ve bu mecmû'u Hâce Aḥmed خواجه احمد olur.

Ve ikinci aşl oldur ki mu'ammâyı raqam-ı hendesiyle binâ ideler ve raqam-ı hendese dağı budur ki taḥrîr olunur ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰ ve bâkî 'a'dād bundan kıyâs olına meşelâ ki ۱ birinci mertebede birdür ve ikinci mertebede bir nokta ile ۱۰ ondur. Üçüncü mertebede iki lafz ile yüzdür ve dördüncü mertebede on nokta ile biñ olur، و قس علي هذا ما عاده، ve dağı bilgil kim bunun ba'zısı mün'akis olur ve ba'zısı

olmaz ve evvelki mün'akis olur bunlardır: ۲.۶.۷.۸ İmdi bilgil kim 'aks-i du dirler altı dilerler ve 'aks-i şeş dirler iki dilerler ve 'aks-i heft dirler sekiz dilerler ve 'aks-i heşt dirler yedi dilerler. Mişâl:

بر عكس لب حبيب ديدم
چيزي كه مدام قوت روح است

Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi oldur ki لب حبيب den ب murâddur ve ب dağı ikidürür ve ikinüñ 'aksi altıdır ki Fârisi'de شش dür ki iki شش dür 221/a Hîsâb-ı cümelce altı yüz olur ve altı yüz dağı bu hîsâbca خ dür ve چیزی den شي murâddur ve شي yi خ üzerine koyasın şeyh شيخ olur. Mişâl-i diger

قلب شنبه چو ديدمي ده كه خوش است
ضعف قلب قلب هوا

Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi oldur ki شنبه murâddur ve ز dağı yididür ve yidinün qalbi sekizdür ve sekiz dağı ح dür ve ha'yı ki lafz-ı mi مي üzerine veresin حمي (hami) olur ve هوا 'nun qalbi و dur ve و dağı bu hîsâbca altıdır ve altınuñ dağı ikidür ve ikinüñ za'fı dörtle ve dört dağı د dür ve د 'lı ki ham'iye viresin Hamid olur.

Üçüncü aşl oldur kim işbu günlerden her günün bir harf 'alâmeti vardır ol günü zikr iderler ve ol 'alâmet olan harfi dilerler meşelâ يکشنبه 'alâmeti ا dür ب ve دوشنبه ye 'alâmet ج dür ve سه شنبه ye 'alâmet د ve çihârşenbeye 'alâmet ه ve pençşenbeye 'alâmet و ve âzineye 'alâmet ز ve şenbeye 'alâmet ز dür. Mişâl

اختر ماه روز شنبه
كوشه باغ خوش است بادوست

Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi oldur kim 'un 'Arabisi 'dür, âhiri قمر 'un 'Arabisi 'dür, âhiri murâddur ve سه شنبه 'den ج murâddur ve كوشه باغ 'dan ب murâddur çünki dükelin cem'idesin Receb رجب olur.

Dördüncü aşl oldur kim 221/b seb'a-i seyyâre zikr iderler âhir harfin dilerler. Meselâ şems zikr iderler س dilerler ve kamer zikr iderler ب dilerler ve kıs 'alâ hazâ ol kevâkib-i seb'a-i seyyâre dağı bunlardır ki zikr olunur: Kamer, 'utarid, şems, zühre, mirrih, müşterî, zühâl. Mişâl bi'ş-şi'r

مريخ دي مقابله داشت با زحل
ماه تمام مشتری آمد دران محل

Ve bu mu‘ammānuñ tevcīhi oldur kim mirrīhden خ ve zūhālden ل murāddur ve ماه تام ي 'dan ي murāddur ve ي den dağı رام murāddur ve müşteri'den ي murāddur dükelin cem'idesin خليل olur.

Beşinci aşl oldur kim her burcun bir harf ‘alāmetidür. Takvim ıstılahında imdi ol burcu zıkr iderler ol ‘alāmet olan harfi dilerler. Meşelā Hāmel'den خ Sevr'den ا Cevzā'dan ب Serefān'dan ج Esedden د Sünbüle'den ه Mizān'dan و Akreb'den ز Kav's'dan ح ya'ni با lafzını dilerler minhu ط Cedy'den ي , Delv'den د , Hüt'dan ي ile ا dirler. Mişāl

سنبل زلف تو بر طرف ماه افتاد
مارا دل شوریده بد امش افتاد

Ve bu mu‘ammānuñ tevcīhi oldur ki Sünbüle'den ه ve طرف ماه 'dan م ve دل مارا 'dan ا murāddur çün dükelin cem'idesin hümā هما olur.

Altıncı aşl oldur kim sāl zıkr iderler ش (el-mu'ceme) ve س (el-mühmele) dilerler ve māh-ı temām dirler سي dilerler 222/a ve bundan dağı gāh olur ki naqş-ı sin dilerler ve gāh olur ki ل murād iderler. Mişāl

نام آن ماه روي خمیده خصال
قلب ماهست درميانهء سال

Ve bu mu‘ammānuñ tevcīhi oldur ki ماه 'un Arabīsi ki قمر 'dür 'dan 'dan ماه 'e varavuz ve قمره 'nün qalbi ki م 'dür. Andan م alavuz ve سال 'dan murād ki ش ve س 'dür andan ش ve س alavuz ve م ki ش ile س ortasında getürevüz şems شمس olur.

Yedinci aşl oldur ki lügat-ı Arabī zıkr iderler ānuñ Fārisīsin dilerler ve lügat-ı Fārisī zıkr iderler ve ānuñ Arabīsin dilerler. Ammā dimişler ki mu‘ammāda getirilen lügat lügat-ı meşhūre gerekdür. Mişāl

باده بر قلب آتش ار ريزي
نام آن سروکل رخ انگيزي

Ve bu mu‘ammānuñ tevcīhi oldur kim آتش 'den نار murād olur ve نار 'un qalbi ران ' olur ve باد 'den مي murād olur مي 'yi ki üzerine dökese mirān میران olur.

Sekizinci aşl oldur ki naqş u şüret ve şekl ü hey'et ve tecnīs dirler taşhīh-i kelime ya'ni tağyīr-i kelime dilerler. Mişāl

در پای صورت تو سهی سرو روز و شب

چون سایه سر نهاده که بروی کز رکن

Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi budur ki صورت تو 'den یو murād olur. چون سایه سر نهاده که بروی کز رکن 'den س سهی سرو ve س سایه 'den کی 'Arabîsi فی' dūr و murād olur çün dükelin cem'idesin Yûsuf olur. 222/b Mişâl:

Sefer ehliyidüm ammā gelicek şehriñe ben

Sende bu şekli görüp rā-yı seferden geçdüm

Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi oldur ki سفر 'in ر 'dur یو şekli بو nuñ 'dur 'in ر 'dan geçicek Yûsuf یوسف olur.

Dokuzuncu aşl oldur ki kalb u 'aks ve dil ve bergerdāniden ya'nî yukarı döndürmek ve bergeşten ya'nî baş aşığa itmek ve bunların emsâli ne var-ısa zîkr eylerler. Kelimenüñ sergûn ve bâşgûne ya'nî ters olasin dilerler. Mişâl

ای گل سرخ عنبرین کلاله

نام خوشت نقش قلب لاله

Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi oldur ki başgûne ya'nî kalb idecek hilâl olur.

Onuncu aşl oldur ki mu'ammāyı teşbîh üzerine binâ ideler. Şöyle ki ba'zı nesneyi ba'zı hurûfa beñzedeler. Dağı ol şey'i zîkr ideler ve ol harfi dileyeler meşelâ zülf zîkr ideler mişâl dileyeler ve kâh olur ki ج dileyeler ve دهان zîkr ideler. م dileyeler ve bādām diyeler ص dileyeler ve halka vü zîrh diyeler. ه dileyeler ve leb ve دندان diyeler س dileyeler ve çevgân diyeler با ve تا ve ثا dileyeler ve na'1 diyeler [ve kâh olur ki dilediler م د ve serv-kađ diyeler, ا dileyeler ve gûş u kemān diyeler. ی ve mäh-ı nev diyeler ن dileyeler ve kıs 'alâ hazâ Mişâl:

چشم دهان و قامت زلف یار دیدن

نه چنان بلاست که در جدا کدشت

Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi oldur ki چشم den ع ve دهان 'dan 223/a م ve قامت 'den ا ve 'den زلف 'den د alavuz عماد ('imād) olur.

Onbirinci aşl oldur ki mu'ammāda şol kelimeyi zîkr iderler ki mäh-ba'dinde kelimenüñ evvel harfine delâlet ider. Meşelâ ser ve tâc ve şâh ve efser ve maţla' ve bunlara beñzer ne var-ısa zîkr iderler mäh-ba'dindeki kelimenüñ evvel harfin dilerler. Mişâl

عکس سر زلف تابد ارش

بر عارض آفتاب دیدم

Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi oldur ki شیخ 'den 224/a pîr murād olur ve pîr محقر olıcak pîrek olur ve بشیم شب den ki ش murāddur آه a ulaşıcak şāh olur çün dükelin cem'idesin پیرک شاه olur.

On altıncı aşl oldur ki şol elfāz zıkr iderler ki kelimeden hazf-ı harfe delâlet ider. Meselâ بی غرض شدن ve شدن ve افکندن ve نادیدن ve ریختن ve رفتن ve بریدن ve سوختن gibi ve bunlara beñizer ne var-ısa zıkr iderler kelimeden hazf murād iderler. Mişâl

منتها گفتم و پنداشت دارم غرض
عاقبت دید کز نها غرض نیست مرا

Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi oldur ki منتها 'nun ها 'sından çün bî-ğaraz olına minnet منت olur.

On yedinci aşl oldur ki mu'ammāyı elfāz-ı müşterek üzerine binā ideler ol lafz dağı şundan hālî degüldür ki iki ma'nāya delâlet ide ya dağı ziyādeye delâlet ide. Meşelâ 'ayn gibi bir nice nesneye dirler. Mişâl

چشم بر مردم خوان ریخته انداز که تا
کشتگان بنظرت زنده و جاوید شود

Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi oldur ki چشم den ع murād olur ve مردم 'den ki م hündür ریخته ola ya'ni hazf ola عمر (Ömer) olur.

On sekizinci aşl oldur ki ba'zı eczā-yı kelimeyi bir kelime-i āherle cem' iderler. Mişâl

جان برکف دست ازان نهادم که تو
دانی صنماکه دل ز جان بر کندم

224/b Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi oldur ki cān ki bî-dil ola ya'ni elif hazf olına çün olur ve دست 'den murād ki يد 'dür. جن 'ید üzerine konula جنید (Cüneyd) olur.

On dokuzuncu aşl oldur ki mu'ammāyı kâ'ide-i esmā-i a'dād üzerine binā ideler ve a'dād dağı budur ki zıkr olunur. نصف مجموع حاشنین ola ya'ni nişf-ı mecmū' etrāfın ola şol vaqt ki kurbda ve bu'dda berāber ola şöyle پنج 'ün bir cānib-i kurbı çihārdur ve bir cānib-i bu'dı şeşdür çün kamusun cem' idesin mecmū'un nişfi penç olur. Ve iki cānibi cem' idecek on olur. Zîrā ki nişfda pençdür ve kâh olur ki bu 'adedüñ ismin dilerler ve kâh olur ki müsemmasîñ ya'ni zātın dilerler. Mişālü'z-zāt, mişālü'l-ism (elif). Mişâl

در شش درم مهره فکرم که نام یکست
پنج گرفت ازدو طرف نقش پنج را

Ve bu mu'ammānuñ tevcîhi oldur ki پنج 'ün iki tarafı cem' olıcak on olur lākin tarafı kurbı ile cem' idevüz toköz olur ve toközdan hisāb-ı cümelce ط murād olur ve beş lafz-ı rā'dan هزار murād olur. Zîrā ki ر iki yüzdür ve beş kez iki yüz biñ olur

ve biñden daħı ع murāddur ve naqş-ğayın'dan ع murāddur ve daħı هزار'dan ا murād ve naqş-ı elif'den zāt ا murād olur ع çün ع ve طاء nuñ 225/a iki cānibine koyasın عطا olur.

Yigirmi[nci] aşl oldur ki mu'ammāyı cezr-i meczūr üzerine binā ideler. Şöyle ki her 'adedi mişline darb idesin. 'Aded-i evvele meblağa nisbet cezr dirler ve meblağa 'aded-i evvele nisbet meczūr dirler. Dördü dörde darb itsen on altı olur. On altıya nisbet dörde cezr dirler ve dörde nisbet on altıya meczūr dirler. Mişāl bi'l-kı't'a

نقش تصحيف دود سينده من
بر دل جان اگر شود ملحق
باز مجزور ربع دامن ما
اگر به زمين رسد شود ملحق

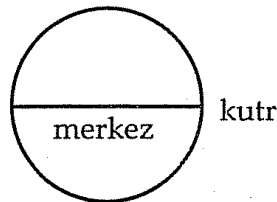
Ve bu mu'ammānuñ tevcīhi oldur ki کرم'den دو murāddur ve taşhîf-i ke-rem'den گرم murād olur ve کرم'den حار murād olur ve naqş-ı hār'dan چار murād olur ve جان'un'Arabîsi ki روح'dur دل روح'dan و murād olur ve دامن'dan ا murād olur ve ا یکی'dür ve یکی hisāb-ı cūmelce kırkdur ve kırkun rub'ı ondur onuñ meczūrî ya'nî maḍrūbî yüzdür ve yüzden hisāb-ı cūmelce ق murād olur ve çün dükelin cem' idesin çaruk olur.

Yigirmi[birinci] aşl oldur ki mu'ammāyı kâ'ide-i ka'b-ı muḳa'ab üzerine binā ideler. Şöyle kim cezri meczūra darb idesin cezre meblağa nisbet ka'b dirler ve meblağa cezre nisbet müḳa'ab dirler. Meşelâ cezr ki ondur ve meczūr ki yüzdür ve cezri ki meczüre inse yek olur, on biñe nisbet ka'b dirler ve biñe nisbet müḳa'ab dirler. Mişāl

بر حروف قلب هفت اگر کنی
نقش مکعب دو نامش دانی

Ve bu mu'ammānuñ tevcīhi oldur ki دو'dan ده murād olur ve مکعب'den هزار murād olur ve هزار'dan ع murād olur ve نقش'dan 225/b ع murād olur. Ve ثمان'ın üzerine ثمان'ın ع çün ثمان'den هشت murād olur ve هشت'den ثمان'ın ع عثمان'ın olur.

Yigirmi ikinci aşl oldur ki mu'ammāyı kuṭr-ı dāyire üzerine binā ideler. Kâ'ide-i Oḳlidis'de kuṭr bir ḫaṭṭa dirler ki dāyirenün merkezinden geçe iki cānibden muḫite yite hākezā

Ve bilgil kim bu kâ'idenuñ 'ilmi dâyirenuñ miqdârunuñ yigirmi iki tutsa kûtruñ miqdârı yidi olur bunuñ üzerine kıyâs it meşelâ kâ'ide-i Oklîdis'de bir hünerdir. Her dâyire kendü kûtrunuñ selâsetü emsâli ve seb'dür ya'ni üç ol miqdârıdur dağı yidi bahsin de birincisidür. Mişâl

قطران دایرهء بحر محیط چو تصحیف کزدم رسد
نام آن شخصیت که پندار او هیچ نبود

Ve bu mu'ammânuñ tevcîhi oldur ki dâyire-i baħr-i muħîṭ yigirmi iki tutilmişdur ve kûṭrı yididür ve yididen تر murâddur ve 'akreb ve 'akrebden yine ancılayın ز murâddur ve ز 'nun tashîfi ز 'dur ve çünki ز , 'yle cem' ola zer ز olur.

Yigirmi üçüncü aşl oldur ki mu'ammâyı esmâ-i a'dâd üzerine binâ ideler. İmdi bilgil kim iy sâh-ı cihân envâ'-ı a'dâd dağı çokdur. Şöyle ki 'aded-i zâ'id ve 'aded-i nâkış ve 'aded-i müsâvî ve 'aded-i dâyiredür ve her birinuñ mebde'leri dağı vardır. İmdi bilgil kim 'aded-i zâyid şol 'adede dirler ki çün kûsûrın cem' idesin aşl 'adedden ziyâde gele meşelâ on iki gibi ki nişfi ve şülüsi ve rub'ı ve südusi var dükelin cem' idesin on beş olur, aşldan ziyâde olur; aşldan ziyâde olduğı eclden 'aded-i zâyiddürler ve on ikiye mebde-i a'dâd didiler ve 'aded-i nâkış 226/a oldur ki çün kûsûrın cem' idesin aşldan kemter ola, meşelâ iki gibi nişf vardır. Ancak kûsûru ki birdür aşldan kemterdür. Bu sebebden 'aded-i nâkışdurlar ve 'adedin ziyâde olmaduğı eclden mebde'i dağı dirler. Zîrâ ki 'adeden bişter olmaya ne mebde'dürler ve 'aded-i müsâvî oldur ki çün kûsûrın cem' idesin aşlıla berâber ola. Meşelâ altı gibi nişfi ve şülüsi ve südusi var çün dükelin cem' idesin kûsûr aşlı-y-ıla berâber gelür. Pes aşlı kûsûr ki berâber aldudğı eclden 'aded-i müsâvî didiler ve 'aded-i ziyâde olmaduğı eclden mebde'i dağı dirler. Ve 'aded-i dâyire şol 'adede dirler ki ânı bir nakşa ḍarb idesin ki hemân ol 'aded ḥâşıl ola. Şöyle ki birbirine ḍarb idesin hemân bir ḥâşıl idesin ve bu keyfiyetile 'aded-i aşldan ziyâde olmaduğı eclden mebde' dağı dirler. Mişâl bi'l-kıṭ'a

نصف نصف مبداء اعداد زاید را بیار
بر قرار مبداء اعداد ناقص ای جوان
باز بر مبداء اعداد کانرا مستوی گفته اند اهل حساب
جمع گردان بخوان

Ve bu mu'ammânuñ tevcîhi oldur ki 'den شش murâddur. Zîrâ ki burada a'dâda mebde' on iki düşmişdür ve 'den شش murâddur ve 'den ی murâddur ve 'den ده murâddur ve 'den دو 'dan dört murâddur ve 'den مبداء اعداد ناقص شش 'den altı yüz murâddur ḥisâb-ı cümelce ve altı yüz ebceddür ḥisâbınca ح 'dur ve çün dükelin cem' idesin şeyḫ olur.

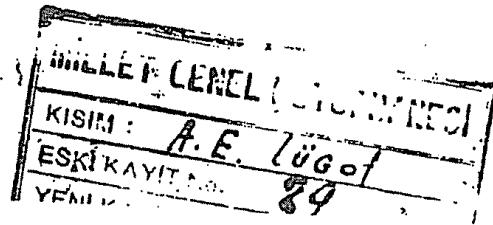
Yigirmi dördüncü aşl oldur ki ḥadd ü naḳız ikisi 226/b bir ma'nâya gelür. Meşelâ ḥadd ü naḳızı ne'am dirler ل دilerler ve zıdd u naḳız ن د dirler نیت dilerler mu'ammâyı bir üslûb üzerine binâ ideler. Mişâl

بر عكس نقیض نعم از بی قراری
هر دو طرف عین بیاری نامش

Ve bu mu‘ammānuñ tevcīhi oldur ki نقیض نعم ‘dan murāddur ve لا ‘nuñ ‘aksi ال olur ve عین dan ki چشم murāddur iki taraftan cim ile mim murāddur çün dükelin cem‘ idesin cemāl جمال olur ve ba‘de -zālik ma‘lūm ola ki mu‘ammāda leḫāfet ve zārāfet oldur ki hem ma‘nā-yı beyt ve ma‘nā-yı mu‘ammā ola ve hem ma‘nā-yı beyt ol nāmuñ şāhibine münāsib ola.

Temme Kitābu Cāmi‘ü'l-Fārisi bi-‘avni‘llahi ta‘ālā ḫasune zikruhu ve ‘azume şe‘nuhu ‘alā yed-i cāmi‘ haze‘l-kitāb Aḫmed-i Bardaḫi ḡafara‘llahu lehuma ve li-cemi‘i‘l-müslimīne ve‘l-müslimāti ve‘l-mü‘minīne ve‘l-mü‘mināti el-aḫyāü minhum ve‘l-emvāt. Fi yevmi‘l-āşirīne Şevvālī‘l-mübārek min-seneti seb‘a ve tis‘a mi‘e.

كتاب جامع النوع
 للشيخ الفاضل الشيخ
 أحمد البردخى الأمدى
 النوع الأول في اللغات
 النوع الثاني في القواعد
 النوع الثالث في الحروف والادوات
 النوع الرابع في ضبط التارخ والسبب
 النوع الخامس في الصواع البدعية
 من العروض والتجويد هـ

(باید واکلی ، دیانبارا آمد)
 شهینک قلعه قوسیه طابع
 قوسیه شهه الیوم ریح
 باره راقلی نامه معروف بر محمد
 احمد

قسم نهم در قواعد شیره و تخینات و تشبیهات و مجازات مرز و عرضا مابکل که
 و اصل لغتیه
 بفضل در مثل که طبع و قاده و ذهن نشان کسته لوه قواعد سفریه
 و عروض حاجت دکلدر زیراکه وجدان انسان ابیاتک رکاکتن و سقا
 قوه طبیعه که تمیز داده بلور و لکن بر ایندرز قواعد شیره و عروض نلکه
 اکی دلو مایده و ارد زبوی اولدک سفرت قانون و عروضنا صیلا
 طریق بلور قتی بیت قتی مجر دندر و نه وزنه یدر کن تقطیع ادب چیری بلور
 اکنجا اولدک صاحب طبع اولینلر عروض قوت در عروضی نلک
 کلی سیپله بی موسون او فوز زراکه عروض میر اندر یعنی سفرت ترار و

مِصْرَاعَ دَرَلَرِ يَفْنَى كِي بَيْتِ دَرَلَرِ كِ آخِرَى قَائِنَه دَه بَرَأُولَه تَطَه
 دِيُو اَوْجِ بَيْتِ دِنَ طُقُوزَه وَا رَجَه بَيْتِ لَرِ دَرَلَرِ كِ اَوَّلِ مِصْرَاعِ بَيْتِ
 آخِرَه قَائِنَه مُطَابِقِ اَوْلِيَا قَصِيَدَه دِيُو طُقُوزِ بَيْتِ دِنَ زِيَادَه
 اَوْلُنِ سِفْرَه دَرَلَرِنَه دَكُورِ زِيَادَه اَوْلُورِيَه اَوْلُونِ تَرْجِيحِ دِيُو اَوْجِ
 سِفْرَه دَرَلَرِ وَيَاخُودِ بَلَشِ سِفْرَه دَرَلَرِ وَيَاخُودِ يَدِي سِفْرَه دَرَلَرِ كِه هَر سِفْرَه
 آرَا سِنْدَه زِي بَيْتِ اَوْلَه وَا كَا جَمِيعِ بِنْدَه دَرَلَرِ غَرَبِ دِيُو مَجْزُوبَاتِ
 حُنْفِيَا وَا كَكِه دَرَلَرِ سِفْرَه شُؤْلَه كِه عَرَضِ وَا شَتِيَاقِ وَا مَحَبَّتِ وَا شَكَايَتِ
 وَا حَزِنَتِ وَا فِرَاقِ كُونِ تَرَمَكَه دَاخِرِ دَرَلَرِ مَدْحِ دِيُو مَجْزُوبِ وَيَاخُودِ
 بَرَكْتِنَه بِي اَوْصَافِ حَمِيدَه بِيْلَه ذِكْرِ اِتْمَكَه دَرَلَرِ هَجْوِ دِيُو زَمَنَه دَرَلَرِ
 بَيْنِي اَوْصَافِ بِيحَه بِيْلَه اَكْفَه دَرَلَرِ سَرِيئَه اَلُو بِي مَدْحِ اِتْمَكَه دَرَلَرِ
 نَشِيدِ دِيُو اَيْدِلِشِ غَزَلَه دَرَلَرِ وَا شَمْرِي عُنْفِيَكَه اَوْفُوقَمَه دَرَلَرِ
 تَرْجَمَه دِيُو سُرِي بَر دَلَدِنِ بَر دَلَه دُنْدَرَمَكَه دَرَلَرِ كِرَكَه نَظْمِ اَوْلُونِ
 كِرَكَه نَشْرِ اَوْلُونِ نَظْمِ دِيُو سُوْزِي وَزَنَه كُورُبِ شَمْرِ اَيْلَمَكَه دَرَلَرِ
 نَشْرِ دِيُو نَظْمَاتِ هَكْتِنَه دَرَلَرِ نَظْمِ دِيُو بَرَكْتِنَاكِ شَمْرِي
 قَائِنَه سِنْدَه اَنَّاكِ فَصَدَلَرِنِي بَر عِبَارَتِ اَخْرَآيَه شَمْرِ اِتْمَكَه دَرَلَرِ

يَنْهَرُ بِنِي مِزَانِهِ مُوَازِنَةً أَيْلُرْ دَخِي خِفَتِن وَتَقْلَتَيْنِ بِلُورْ نَامُوزُونُ
 اَوْتُورُ وَدَخِي بِنِي اُولُورْ كِهْ عَرُوضِلَر قَاتَمْدَه موزونند اَمَّا صَاحِبْ
 طَبِيعَ قَبْلَهْ موزون كَمَنْ طَبِيعَه تَقِيلْ كَلُوزْ پَر وَا كِهْ عَرَبْ شَاعِرْلَر
 بِر مِشِدَه اَصْلَدَنْ فَرَعَهْ وَفَرَعْدَنْ اَصْلَهْ نَقْل اَدْلَر بِنِي كِهْ بِر مِصْرَاعِي
 اَصْل وَزَنَهْ وَبِر مِصْرَاعِي فَرَع وَزَنَهْ اُولُورْ دَخِي طَبِيعَتِ اَنِي تَمَّيْنِ
 اَدَهْ مَنْ نَامُوزُونُ صُنُوزْ شَا اِيَا شَعْرَ فَا نَظَرَ اِلَى دَمْعِ حَرِي فِي مَقْلُوقِ مَحْجُوقِ
 اِلَى اَلْهَوَى اَسْفَى يَوْمَ النَّوَى بَدِي . اَشْدَهْ بُو بِنِي كِهْ بِر مِصْرَاعِي بِر وَزَنَهْ دُرُ
 وَبِر مِصْرَاعِي بِر وَزَنَهْ دُرُ موزوندر مَقْنُوي دُرُ اَمَّا طَبِيعَه دِكْ اَيْتِ
 كَلُورْ عَرَبْ شَاعِرْلَر شَعْرْلَر نَهْ بِنُو كِكِي چُو قَدْر نَهْ مَقْلُومْ اُولُورْ كِهْ شَعْرَهْ
 هُمْ طَبِيعَتٌ وَهَمْ عَرُوضُ كَر كَشْ مَدَا فِي بَيَانِ اَلْفَوَاعِدِ اَلشَّرِّ اَلشَّرِّ
 اَمْدَى بَلْ كَلَمْ شَعْرٌ يُوْشُؤْ بِنِيَهْ دَزْلَر كَمْ موزون مَقْنُوي اُولُورْ كِهْ
 وَبِفَضْلَر دَزْلَر كِهْ مَبَالَغَهْ دَخِي مَقْدَهْ اُولُورْ كِهْ يَسْتِ دِيُوْشُؤْ اَبْتَلِيَهْ
 اِكِي مِصْرَاعَهْ دَزْلَر كِهْ اَخْرَجْلَر قَافِيَهْ دَهْ كَر كِهْ بَر بَر نَهْ مَطَابِقْ اُولُورْ
 كَر كِهْ اُولُورْ مَشُوكِ دِيُوْشُؤْ بِيَشْلَرَهْ دَزْلَر كِهْ مِصْرَاعِي تَلْتِ
 اَخْرَجْلَر بَر بَر نَهْ مُوَافِقْ كَلَهْ قَافِيَهْ دَسْتَانْلَر بِيَشْلَر كِي رَا بِنِي دِيُوْجَهَادِ

نَقِيضُهُ دِيُوبَرُ كُونُكَ شِعْرِي قَافِيَهُ سُنْدُ أَنْكَ وَقَدْرُهُ بِرَعْبَارِيهِ
 شِعْرِي قَصْدِيكَ عَكِيْبَهُ شِعْرِيَّتِيكَ دَوْلَرُ جَرِيهِ هَزْلُهُ دُنْدَرْمَكُهُ دَوْلَرُ
 مَوْشِيْحُ دِيُوشُولُ شِعْرُهُ دَوْلَرُ كُمْ هَبْرِيَّتِيكَ اَوْلَدْنِ بِرُحْرُفِ اَلَّهْ لَوْبِرْ
 اَدَمِ اَدِي حَيْتَهُ سَتْرَاكُ دِيُوشُولُ شِعْرُهُ دَوْلَرُ كُمْ هَرْمِيضِرَاعُكَ اَخْرِيْنُهُ زِيَادَةُ
 اَوْلَهُ اَوْلُ زِيَادَهُ دَخِي يَا قَافِيَهُ دَوْشُ يَارْدِيْفِ وَاَقِعِ اَوْلَسَهُ
 قَافِيَهُ دِيُوشِيْرُكَ اَخْرِي قَفِي حَرْفَا وُزْرَنْ بِنَا اَوْلُوْرِيْهِ اَكَادِرْ
 وَاَنْدِيْضُ كَرِهْ كَلْنُ لَفْظَلَنْ رَدِيْفُهُ دَوْلَرُ شَالَا بِاَنْفَرِيْتِيْهِ بِخِيْهِ بِرَهْرَاوُدُنْ
 بِرِيْهِ بِرِيَانِ اِدَهِيْنُ . بِيْ يَوْلَا بِقَدْبُ كُوْزِيْ كَرِيَانِ اِدَهِيْنُ . مِثْلَهُ
 كَرِيَانِ بِيْتِيْكَ قَافِيَهُ سِيْ دُرْ بُوْنْدَنْ مَكْنُ اِيْدَهِيْنُ لَفْظِيْ مُكْرَرْ
 كَلْدُوْكِ رَدِيْفِ دُرْ اَمَّا كَرِيَانُ بِرِيَانِ لَفْظِيْ كَقَافِيَهُ وَاَقِعِ اَوْلَسْتَدْرْ
 لِحْنُ بُوْنَلْرُكَ يَاسِيْ زِيْدُهُ تَاشِعْرَاخِيْ وُلْجُهُ قَافِيَهُ يَاحْرُفِيْ رَعَايَتِ
 اَوْلَسُهُ مِثْلَهُ عَرِيَانُ وَرَبِيَانُ وَدِيَانُ كَبِيْ حَرْفِ يَاقَابِلَهْسُنْدَنْ
 غَيْرِ حَرْفِ كُوْرُ مَكْرَعَطَانُ وَخَنْدَانُ مِثَالُوْ قَافِيَهُ خَلْطَايَسْلَرْ
 اَكَاوِيْ دَوْلَرُ قَفِي حَرْفِيْلَهُ كَرَكْتَهُ اَوْلَسُوْنُ هَمَانُ يَايِهْ مَخْصُوْصْ دُكَلْدُرْ
 مِثْلَهُ اِمَامِيْ هَامِيْ كَبِيْ كَمْ مِيْمِ اَوْلُ يَزِيْدُهُ عِيْرِيْ حَرْفِ كُوْرُ مِيْنَا بِنُ شَوْلِيْهِ كَمْ

سلامی قیامی کجا و شن زهونیک صنیق بود ز مطلع دیوشنیک
 اول بیتنه دزلر خلص دیوشنیک آخی بیتنه دزلر که آنته شاعر آدی
 ککه و مخلص دیک یزده . مخلص دخی دزلر تاج بیت دیوشنیک
 آدی ککن بیتن صکر ککن بیتنه دزلر سنج دیوشنیک اویخ پاره قون
 بزیرنه قافیه کجا و یزدمه دزلر مثال باشر کز کز کز کز کز کز کز
 قشکر رفیتنه مکاره . بکون زلفک دزردندار کون کل ضیدانیکه ای حاجت
 و بوضفہ مسط داجی دزلر تصنیع اولد زکو بزیرنه مشابره الفظه
 بیئی تزیین اده لر مثال باشر ای سکندر دزسیلان سطور دایر دار
 وی غضنفر قر زیمان دتبت سهراب اردالهر علی الصادر دیوشنیک
 شول ضمه دزلر که بیت اولند قنق لفظ آکلوریکه آخی مقبراع اولند دخی
 آخی آکلوریکه باشر عریب لطفک او ما کلدیم ای شاه . غریب اولینا لطفاتیک
 غریب ایهام دیوشنیک دزلر که بزیتیک یا ز عبارتک معنی و الوخجیان
 اوله یعنی معنای موضوع له سندن معنی بز معنای آخوه دخی موهوم
 اولنه مثال باشر کون یوزکه مشتری مهله ماه . مشن صیجک بندنه
 بنده آپر معنای بیان انجیناسات ایندی بلکل کم تجنیر اکی لفظک

بزیر مناسبا و لمی دُر اکثر حروف متفق اولق اوزرنر بودنخی
 استقرایله یدری نوع دُر جچینس تام . جچینس ناقصن جچینس ترا پد
 جچینس مکرر . جچینس مکرر . جچینس مرکب . جچینس مطرف . جچینس خط اول
 اولک جچینس تام دُر و جچینس تام دیوا آکا دُر که اکی لفظ و یا دخت
 نریاده تلفظده و کتابده و حرکاتده . و سکاتده . و عدد حروفده
 بز اوله و هیچ برفنده ده ترکیبا و لیا و معناوی مفایز اوله
 مثلاً اکی یزده خر لفظی کله اکی معنایه دلالت اده نتاکم حضرت
 مؤاننا قدس الله تعالی سزم بیوردی پست کوشن خر بفروش دیکر کوشن خر
 این سخن را در دنیا یدر کوشن خر شال بالترکی نیست غیر نبی درسه
 کوزم چود دیشم . که کوزی نبشوا اولور هر که اوله غیرب ویشم .
 اولکه مکالده برسی اسم و برسی فعل دُر سیما سردر از خریدن بر نوعده
 دکلدر متوقی دُرلر اکیجی مکالده بر نوعدن دُر متماثل دکلدر
 اکیجینس جچینس ناقص دُر و جچینس ناقص اولدر که اکی لفظ حروفده
 بز اوله لر و حرکاتده و سکاتده مخالف اولالر بزر و پر . و شکر
 کبی و بعض فضل بون کا جچینس حروف ددی هیئت لر نده اطراف اولدر .

سَيِّدَنَّ بِجَيْشِنَا قِصَّ عَامٍ طُوْتِدَيِ جَيْشِنَا زَايِدَنَّ وَجَيْشِنَا مَكْرَزِدَنَّ وَجَيْشِنَا
زَايِدَنَّ دُرُكِي مَذْبَلِ دَجِي دَوْلُ . وَجَيْشِنَا زَايِدَنَّ حَرَكَتَهُ تَمَامِ مَشْفِقَةٍ
اَوْلَادِنَا ضَكْرَةَ بَرَسْنَا خِرْنَدَه زِيَادَه حَرْفِي كَلَه چَشْم وَچِشْمَه وَپَرَوَان
وَپَرَوَانَه كِي زَايِدَنَّ دَوْلُ زِيَادَه حَرْفِي اَوْلَادِنَا اَرِي مَذْبَلِ دَوْلُ
زِيَادَه اَتَكِيدَه اَوْلَادِنَا اَوْتَرِي وَبَقْضَلِ مَذْبَلِ دِي اِي حَرْفِي زِيَادَه
اَوْلَانَه حَقِيصَّ اَيْلِرْدِرْدِي جَيْشِنَا مَكْرَزِدَنَّ وَجَيْشِنَا مَكْرَزَا كَا دَوْلُ
كِي بَرَسْنَا اَوْلَادَه زِيَادَه حَرْفَا وَا دَمَّ وَا دَمَّ وَا سَاقَ وَا مَسَاقَ
وَشَكَّ وَا شَكَّ كِي وَبَقْضَلِ فِضْلًا جَيْشِنَا قِصَّ لَقِيْبِي زِيَادَه حَرْفِي
اَوْلَانِ صُوْرَتَه اَصْطَلَحَ اِدُنُوْبِ جَيْشِنَا زَايِدَنَّ وَجَيْشِنَا مَكْرَزِدَنَّ عَامٍ
طُوْتِدَلُ . وَزِيَادَه اَوْرَتَا سَنَدَه اَوْلَا عِي نَا اَجْرَانَا اَشْمَا مَنَدَن قِلْدَلُ
جَزَّ وَجَهْدَ وَشِي وَشِي كِي بِشَجِي جَيْشِنَا مَرْكَبِي دُرُ بُوْحَانِ
جَيْشِنَا نَامِ كِي دُرُ بِلَه حَقِيْقَتَه اَنَا اَشْمَا مَنَدَن دُرُ نَلْفِظَه وَحَرَكَتَه
وَ سَكْنَا تَه وَ عَدَدِ حَرْوْفَه اِكْسِي بَزْدَه اَمَّا بَرَطْرَفِيْدَنَّ وَا اِي اِي طَرْفِنَه
مَرْكَبِي وَا دُرُ اِي لَفْظِنَه وَا اِي اِي لَفْظِنَه مَرْكَبِي دُرُ بَرَطْرَفِيْدَنَّ
اَوْلَانَا مَثَالِي دَلَاوَزِ وَ دِلَاوَزِ . وَ مَرْجَانِ كِي اَوْلَانَا

مثالکه رسم کتابته ایکی بزده کلدن مفروق دزلر و ایکنی مثالکه رسم
 بکتابته بزده دزلر متشابه دزلر و ایکی حرفه اولانک مثالی دزده دزده
 کی براتش و براتش کی و ایکی لفظدن زیاده دن مرکب اولانک مثالی
 شمرکه یوز بنده مشکین صحیح کت بنده سی یوزه بز سوزکه اولانک بر قلیک
 بنده سی یوز ایکنی تجنیس مطرف دز و بختین مطرف اولدرکه آخر لرنده
 بز حرف مفایر اوله غافر و غافل کی و خوب و خون کی و بالان و بالان کی
 و اگر هن بر سنده ایکی حرف مفایر اوله بختین فوت اولور غافل و غاشوق کی
 و خوب و خرد کی زیرا که تجنیس اکثر حروفده اتفاق شرط دز بوسوز
 ثلاثیه و با عیده سلم اما خاصیده و سداسیده و سباعیده آخر بنده
 بر سنک ایکی حرف مفایر اولانله بختین مطرف بولنوق بیند دکلدز سفر ک
 و سفرته و مستخرج و مستقدم کی فکن اغتیارا تمثله دز و بعض فضل
 بختین مطرف ادنی بختین زاید دیون فضل تدوکنز ددی و مفایرنت
 حرفله اولن کرکه اول مفایرنت اولده اولسون کرکه اورتاده اولون
 کرکه آخرد اولسون ایکی خال دن حالی دکلدز یا بودرکه اول ایکی مفایر
 کلن حرفلر آسنده قریب مجرح اولا و یا اولیا اگر قریب مجرح اولنج اولورده

بچین مزارع دزلردی آجل و عجل کی و جبر و جبرکی و اگر قرب
 بخر او یجی اولور بچین لاق دزلردی همزه و لزه کی و سفر و سفر
 و حده و حسن کی و قلب کل و قلب بعض صورتلری دخی فتح و حقت
 و عورات و روفان کی بچین نواعیدن طوتدلر بچین قلب دزن یجی
 بچین خط در و بچین خط اولد زک هیشده و صورته و رسم
 کتابته اکی لفظ و یادخی زیاده براوله اما نقطه ده مفایر اولار
 غافل و غافل و برتر کی بو کابچین بیصف دخی زلمذافی بیان
 التشریات ای برادر بلکل کم صنایع بشیره دن و برباع مخته دن بریت
 کتشیپه دز تبیع و استقر امله یدی فوخ در بودخی بچینات کی
 تشیه مطلق و تشیه مشروط و تشیه کاتب و تشیه تسویه
 و تشیه عکس و تشیه اضمار و تشیه تفضیل اما مطلق اولد زک
 بزشته بی بزنته یه بکرده له لرمطلق امثال بالبعو یوزک کلدز صیک سنلرک
 ولیکن عاشق الدائمک ایشکد و تشیه مشروط اولد زک برونه
 نل و خودی شرط ادبی بکرده له لرم مشروطک جانی و نازله ضالتهی
 اولسیدی بیوک اگا بکرده دخی امثال العوماه دزدیم یوزکه ای نور عالم مانا کن

سَرَوَاتٍ مَّتَّكِرِينَ لِبَعْضِينَ بِرَحْمَتِهِ وَتَشْبِيهَ كَمَا سَيَتِ أَوْلَادُكَ
 مَشْتَبِهٌ كَمَا تَلُو وَكَرُّ لَوْ لَفِظًا أَوْلَانَهُ وَأَدَائِتِ تَشْبِيهَ ذِكْرًا أَوْلِيَانَهُ مَكْلَا
 غَيْبُهُ دِيُونِ طَوْلُونِ قَصْدِ أَوْلَانَهُ وَرُكْنِ دِيُونِ كُفْرَانِ أَوْلَانَهُ وَوَسْرُودِ يُونِ
 بُوِي قَصْدِ أَوْلَانَهُ وَدُرِّ دِيُونِ دَرِّشِ قَصْدِ أَوْلَانَهُ وَكَلَمِ دِيُونِ بِ مَرَادِ أَوْلَانَهُ
 وَجَنَّتِ دِيُونِ يُونِ قَصْدِ أَوْلَانَهُ مَالِ بَالِ لَفِظِكَ دَمِينَهُ مَعْرِضِ عَسَى دُرِّ أَرْزُومِ
 وَصَلَكِ سُوْرِنِ جِنَّتِ أَعْلَى دُرِّ أَرْزُومِ وَتَشْبِيهَ تَسْوِيَةِ أَوْلَادِ كَعَاثِ
 بَرِنْتَهُ سِي مَسْقُوقِكَ بَرِنْتَهُ سِنَهُ بَكْرَدَهَ مَثَلِ جِلْدِكَ وَصِيُولِ كَبِي جِلْدُومِ وَأَعْرَكَ
 كَبِي خَاتَمِ تَلَا أَوْلَادِي رِي مَثَالِ بَالِشِ دُشَالِي بِنِ عِشْقِ كَبِي كَشَا كَنْ
 قَشَكِ يَابِي كَبِي قَدَمِ خَمِ أَوْلَادِي وَتَشْبِيهَ عَكْسِ أَوْلَادِ كَبِي بُوِي أَكْ بَكْرَتِدُو كِيدَنُكَ
 دُونِبَانِي بُوكِ بَكْرَدَهَ كَوِ هَرَبِرِي وَجِهَ شَبَهَ بِيَانِ اِدَهَلُو مَثَالِ بَالِشِ
 تَنْ وَصَلَكِ صَعَايِكِهَ جَانِ كَبِي لَطِيفِ جَانِ فَرْقِكَ كِدُورَتَهَ تَنْ كَبِي كَشِيفِ
 وَتَشْبِيهَ اِضْمَارِ أَوْلَادِ كَبِي تَشْبِيهَ غَرَضِ أَوْلِيَا بَلِكِ تَقْرِيفِ كَبِي بَرِنْتَهُ نَسِبَتِ
 اِمْتَا غَرَضِ اَوْلَهَ پَنْتَهَ وَبِجُونِ دَمِكَلَهَ مَثَالِ بَالِشِ خُونِ كُوْرُنِ طَوْلُونِ حَرَامِ كَلْدَرِ
 يَنَامَا يُونِ كُوْلِ اَوْفِي نَسَبَتَهَ قَانِ ذِكْرِ وَتَشْبِيهَ تَقْرِيفِ اَوْلَادِ كَبِي تَشْبِيهَ اِنْدَكْدَنْ
 مَكْرَهَ مُشَبَهَ اَوْلَادِ فَضْلِ اَيَاتِ اَيْلِيَهَ مَثَالِ بَالِشِ بَارِزِ تَرْمَكِ خَطَا كَتَمِ

دُونَ بِيَعْنِي خَطَاكَتْ دَلَمْ مَثَالِ بِالْشَّرْمَاءِ دَرْدَمْ خَطَاكَ اِي نُوْر عَالَمِ لِيْلَهْ
 شَرُو قَامَتْ شِكْرَتْنِ لِي بَعْنِي تَنْ بِرَحْمِ دَكْلِي مَذَا فِي سَيَانِ ذِكْرِ عَجَائِزَاتِ مَرْحَلِ
 اِمْدِي بِلَكْلِكْ كَمْ بَحَانِ مُرْسَلَا وَا لِدْرَكْ وَجْهْ شَبَاهْ وَمَشَاهِيْتْ اَوْلِي سَرِيْنِ مَعْنِي
 عَجَائِيْ كَهْ وَمَعْنِي حَيْثِي اَرَسِيْنِدَهْ عِلَاقَهْ تَامَهْ اَوْلَهْ اَكْرَمْ شَاكِرِيْتَكَهْ اَوْلِي حَيْثِ
 اَوْلُوْرِيْ كَهْ اِسْتِقَانَهْ اَوْلُوْرِيْ كَهْ كَهْ مِثْبَهْ يِهْ اِسْمِي اِسْتِقَالَا اَدْبِ قِيْرَتَهْ اِيْلَهْ
 مِثْبَهْ مَقْدِ اَيْلِدِرْ بِيْلِكُو اَرَسَلَانِ وَا تَلُوْرْدُ كِي دِيُوْبِي هَا دُرْ مَقْدِ اَيْلِكْ
 كِي وَعِلَاقَهْ مُفِيْرِيْ كِي اَنْوَاعِي چُوْ قُدْرُ كِي مَرِيْبَهْ دَكْ صِيْمِيْلَرْدُرْ لِي كِنِ بُوْرْدَهْ
 بَرِيْجَهْ مَشْهُوْرْ وَا شَاعِرْ اَوْلَا فِي بِيْ سَانِ اِدَهْ لُوْرْ اَنْشَا اَللّهُ تَعَالَا اِسْتِيْدَاكْ
 اَوْلَا مَرْدُوْنِ فِي الْجَمْلَهْ تَبْتَهْ اَوْلُوْرِيْ چُوْ نُوْرْ رُوْزْ كَارِلَهْ اِنْشَاء اَللّهُ اَلْمُرِيْبِيْرْ
 مَقْرَرْ اَوْلَهْ وَا عَجَائِرْ مَرْحَلِ عِلْمِ سَنَكْ اَنْوَاعِيْنِ اَنْوَاعِيْنِ بَرِيْ تَسْمِيَهْ جُزْ مِجْرَدُوْرْ
 يَعْنِي بَرِيْنِيَهْ كَنْدُوْرْ جُزْ رِيْنِكْ اِدِيْنِ اِطْلَاقْ اَيْلِكْ دَرْ رَقِيْبَهْ كُوْرْدُوْرْ كَهْ
 كِي كَهْ كُوْرْدُوْرْ قِيْبَا اَوْلُنْ كْ جُزْ رِيْ دُوْرْ رَقِيْبَا اَوْلَهْ سِيْنِدَهْ مَقْصُوْدْ بُوْرْ جُزْ رُوْكْ فِعْلِي
 اَوْلُوْرِيْ كَهْ بُوْرْ جُزْ رُوْكْ اِسْمِي اِطْلَاقْ اَوْلُنْدِيْ عِيْرِيْ جُزْ رُوْكْ اِسْمِي اِطْلَاقْ اَوْلُنْمَا دِي
 نِتَا كِمْ يَارُوْرْ مَعْنَا دِيْنِ اَوْلَتَهْ اَلْ دُوْرْ اَوْلُنْمَا اَنْوَاعِيْنِ اَنْوَاعِيْنِ بَرِيْ دِيْ تَسْمِيَهْ
 جُزْ وَا دَكْلِي دُرْ يَعْنِي بَرِيْنِيَهْ يِهْ كَنْدُوْرْ مِثْبَلِ اَوْلَانِ كَلْكْ اِدِيْنِ اِطْلَاقْ اَيْلِكْ دُرْ

بَرَمَوْا وَجِبَتْهُ بَرَمَتْ اِطْلَاقِ اَوْلَانِدُغِي كِي قَالَا اللهُ تَعَالَى يَجْلُوْنَ اَصَابِيَهُمْ
 فِي اِذَا نِيْمٌ مِّنَ الصَّوَابِعِ غَرَضٌ مُّبَالَغَةٌ دُرُ كُوِيَا كَجَمْعِ بَرْمَقْلَرِي تَوَلَّفَلْنَه
 صَوْفَرَلَر صَاعِقَه اِسْتَاچِكُونُ وَاَنْك اَنْوَاعِنْدَه بِرَسِي تَمِيَه چِيْزِنَا م
 سَبَبَا سَتَ يَفْنِي بَرَنْسِيَه اَدِي اِطْلَاق اِيْمَك دُر اَوْتَه يَغْمُوز اَدِي
 اِطْلَاق اِتْرَكْلَرِي كِي رَعِيْنَا غِيْنَا وَرَعِيْنَا مَطَّرَ دَزْلَرِي يَغْنِي اَوْتُوْدُق
 يَغْمُوزِي يَفْنِي يَغْمُوز صَوْبَكَه مَن اَوْتِي وَبُوْقِيْلَدَن دُر كَر اَتَه سِيْنَك قَا نِي يَزْدِيْلَر
 يَغْمُوزِي تَرِي كِي اَتَه سِيْنَك قَا نِي اَكَه سَبَبَا وُشْدُر وَاَنْوَك اَنْوَاعِنْدَه بِرِي
 تَسْمِيَه چِيْرَا لَت دُر يَفْنِي بَرَنْسِيَه يَم اَلِيْتَك دِي اِطْلَاق اِيْمَك دُر بَا دُر
 كِيْشِيَه اِيْنِي قَلْج دُر دُر كْلَرِي كِي قَلْج اَنْوَك اَتِي دُرْمَدَن فِي سِيْن قَوْعَه
 غَرَضٌ وَقَوْعَه لَا وِرَا ن وَتَمَّ دُر اِسْتَاچِي كِي اَمْدِي بِنَلِك م
 عَرَوْش دِيُو مِيْرَا ن شِيْرَه دَزْلَر نَا كِي چِيْدِي وَدَخِي عَرَوْشُك اَصِل رِي كِي
 سَكْر زَكْنَدُر وَاَوْل سَكْر زَكْن دَخِي اِي هِيْمَدُر بِرِي خَلْجِي وَرِي خَلْجِي
 دُر وَاَخَا سِي اَوْل دُر كِي اَنْك زَكْنِي بِيْ حَرْفَا وُدْرِيْتَه مَبْنِي اَوْلَه مَقَاعِلَن
 قَاعِلَاتُنْ مَقَاعِلَتُنْ مَقْتَمِنُنْ مَسْتَفْعِلُنْ مَتَفَاعِلُنْ مَفْعُولَاتُنْ كِي
 رَاچِي جُوْهَرْتِيْدَه مَفْعُولَات بُوْر كُنْلَر دَن دَكْلَر زَكْن بَصِيْر اَحْيَا ن

اَيْتِلْدُرُزْ وَمُقْتَلِنْ دَرْحِي بُوَاوَزَانْدَنْ دَكْدُرْ لَكِنْ تَرْكِيْدَه مَقَارِيْدَه
 اُولَان اِيْئَاتَه بَعْض بُولْدُرْعِي اَجْلَدَه ذِكْر اَوْلَدِي وَيُوْجُوْجُ بَحْرِي
 اَوْن اَلِيْ بَحْرِي سَر هَد بَحْرِي مَرَّخ ٢ رَجَز ٣ رَمَل ٤ مَضَارِغ ٥
 مَنِيْبَج ٦ سِيْبَج ٧ مَتَقَارِب ٨ خَفِيْف ٩ جَحْت ١٠ هَوْبَل
 ١١ مَدِيْد ١٢ بَسِيْط ١٣ كَامِل ١٤ وَاْفِر ١٥ مَقْتَضِي ١٦ اَسْدَاكَلَه
 وَيُوْرُوْن اِيْتِي بَحْرِي فَرْوَعِي چُوْلْدُز بَعْضِيْن كُوْرُوْك
 وَاْوَلَكُوْ تَرْكِيْدَه وَقَارَسِيْدَه لَكِنْ مُشْتَل دَكْدُرْ اِيْنِي تَرْك اِيْتَلْت
 وَدَحِي مَتَاعِدَه عَرُوْن اَوْلَدَك بِيْنِي تَقْضِيْع اِدْجَل مِرَان حُرُوْفِيْه
 بِيْت حُرُوْفِيْن صَايْب مَوَازِنَه قَلْوَه دُرْت دَكْدُرْ زُوْرَاك شِيْرَه كَاَه اُولُوْر
 كَه اِيْ سَاكِن بَر حُرُوْف صَايِلُوْر يَاْر وَجَان كِي وَشَاه وَمَاه كِي
 وَكَاَه اُولُوْر اَوْج سَاكِن بَر حُرُوْف مَنِيْرَه سِيْنَه اُولُوْر دُوْسْت
 وَآوْت وَخَاَسِيْبِي وَكَاَه اُولُوْر بَر حُرُوْف مَتَحْرَكَه وَبَر حُرُوْف سَاكِن
 وَبَر حُرُوْف مَتَحْرَك صَايِلُوْر مَتَاكَلَه وَكِر وَجُوْمَه كِي وَكَاَه اُولُوْر كِه
 تَشْدِيْد بَر حُرُوْف صَايِلُوْر بِيْنِي بَر حُرُوْفِيْرَه طُوْرُوْر كَرْت وَمَرْت
 وَشَدْت وَقُوْت كِي وَكَاَه اُولُوْر كِه مِيْدَلَه بَر سَاكِن بَر حُرُوْف مَتَحْرَك عَدَاوْلُوْر

مَعَالِمٌ قَلَاتٌ وَزِيْدُ مِثَالٍ بِالْفَاءِ مِنْ حَرَامٍ كَيْتٌ بِهَمْزٍ طَائِفَةٌ لَزِيْدٍ وَ
 عِزَامَتٌ بِهَمْزٍ كَيْتٌ شَدْنٌ فِي نِازٍ بِحَرْفِ حَقِيفٍ مَطْوِيٍّ فَاغْلَظْ مَعَالِمٌ
 فِيلٌ وَزِيْدُ مِثَالٍ بِالْفَاءِ تَخْرُجُ اِنْصَافٌ اِيْدَارَةٌ قُوِيٌّ . بَاعٌ لِرَاةٍ هَارٍ تُوِيٌّ
 بِحَرْفِ حَقِيفٍ مَجْتَوِيٍّ فِئَاتٌ فِئَاتٌ فِئَاتٌ وَزِيْدُ مِثَالٍ بِالْفَاءِ مِنْ مَنَائِنٍ مَارِيٍّ
 نَا فِرْطَامٌ كِرْ كَرَامَةٌ اَلْفِ صَحْبٍ لَامٌ بِحَرْفِ حَقِيفٍ مُتَخَفٍ فَاغْلَظْ مَعَالِمٌ
 قَامَلَاتٌ مَقْتَلَنٌ وَزِيْدُ مِثَالٍ بِالشَّعْرِ بَا زَكَرٍ عِيْشٌ بُوَدٌ بِاِمْدَادٍ سَايِدٌ كُلٌّ
 دُوِيٌّ هَارٍ خُشٌّ بُوَدٌ فِي كَارِ سَاغِرٍ وَمُلٌّ بِحَرْفِ مَقَارِبِ اَلْمِ قُفُوْلٌ قُفُوْلٌ قُفُوْلٌ
 قُفُوْلٌ وَزِيْدُ مِثَالٍ بِالْفَاءِ سِيٌّ زِدُوِيٌّ اِنْ خَرَجْتَ مِنْ دَلَالِكَا تَمٌ . دَائِيٌّ دَلٌ
 اَخْرَجْتَ كِرَامٌ بِحَرْفِ مَقَارِبِ مَقْصُوْرٌ قُفُوْلٌ قُفُوْلٌ قُفُوْلٌ قُفُوْلٌ وَزِيْدُ
 مِثَالٍ بِالْفَاءِ شَعْرٌ بِرُوِيٍّ قُوِيٍّ فَلَكَ رُوِيٌّ اَسْتَهٌ . يَفْرُقُ قُوِيٌّ مِثَالٍ
 بِحَرْفِ اِيْلٍ بِاصْطِرَاحٍ عَرَبِيٍّ قُفُوْلٌ مَقَارِبِ اَلْمِ قُفُوْلٌ مَقَارِبِ اَلْمِ وَزِيْدُ
 مِثَالٍ بِالْفَاءِ سِيٌّ طُوِيْلٌ اَسْتَهٌ اِنْ مَجْرَكَةٌ يَاشِدُ اِرْزَاكُهُ دُرُوْفُظْمٌ كَارِيٌّ اِلْوَدُ طَعْمٌ
 چُونٌ يَكْرُ كِرْمَدٌ نَبْدٌ سَدَسٌ فَاغْلَظْ مَعَالِمٌ . فَاغْلَظْ مَعَالِمٌ وَزِيْدُ
 مِثَالٍ بِالْفَاءِ سِيٌّ يَنْشِ جُوْدَتٌ كَايَهُ دُرِيَا حَقِصٌ . بَا صَمِيْرٌ حَشْمَةٌ كَرُوْدَةٌ مَكْدَرٌ
 فَرَحٌ مَدِيْرٌ مَشْرُفٌ مَقَارِبِ اَلْمِ مَقَارِبِ اَلْمِ مَقَارِبِ اَلْمِ وَزِيْدُ

حاله بالفارسیه در تحت نجات نور تازه جوان شخص نحیف خضم نوشیدنها
 خورد توان بحریط مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن وزنی در
 مثال بالفارسیه آن سبیل ترشکی بکشاد چون چیزی را . آردوم اخوش بوی کردن
 چین و ماچین رافرح بیط مجنون مستفعلن فینن فینن وزنی در
 مثال بالفارسیه عزت قرین بنادولک میفریاد . اقبال برتوقیارتی کت قواد
 فرع بنیط : مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن وزنی در مثال
 بالفارسیه اذ آفتاب بر وی عالم بود منور . وز لعل جان فرایت عکس مکرر
 بحر کاسه متفاعلن متفاعلن متفاعلن . متفاعلن وزنی در
 مثال بالفارسیه رهند از جفای تو عاقبتی بیع خدا یگانه
 بجهد بعون عنایتش دلم نهدنت زانجان بحر کامل مقطعات متفاعلن
 فاعلن متفاعلن فاعلن وزنی مثال بالفارسیه سخی حیات نجات زخرد
 عیار دارم قلمی که نشان زت که هر شمار دار بحر و این متفاعلن
 متفاعلن متفاعلن متفاعلن وزنی در مثال بالفارسیه چوروی خوش
 بدید بدید بشد صما . ز من دل و جان و عقل بنید شد صما بحر متعصب
 متفاعلن متفاعلن فاعلن وزنی در لکن اگر چه پادشاهت کزین پادشاه

اما از آنکه این متفاعلن معنی است
 نقل شده که در کتب عربی و فارسی اکثر از وزن کسری
 اهلان بوشا الو اختیار از وزن میسر

مثال بالفارسی برودزدلم زحرت قوقزای • بزوی چومنه ناکه رسد یاری
 بحر متدارک و رکض الحیال نیز کونید • فاعلت فاعلت فاعلت فاعلت
 وزی در مثال بالفارسی نه یوقعنی آردم برکنم • دمبدم جان و دل خونگی •
 دبرم بحر متدارک مجنون و رکض نیز کونید • فیصلت فیصلت
 فنل و زنی در مثال بالفارسی صمانا رخ چون تری • بیخ حقیقتی نظری
 چو تری هذا فی بیان اصل التمی • یعنی مقانک قواعد بنانید
 درک مقولات فصحاء اجز انک جماع الکلم و کلام معجزه بشرکت و اذ در
 که ظاهر مراد در و باطنی مراد در و باطنی مراد در الی حیث ینکن
 و دخی بلکل کم معاتقیه دن مشتق در تمییه لفظیه بزمنه بی پنهان اتمکدر
 که اسم شمر چند که لیش اوله و اول شمر دخی معاد درلر حجاز مرسل
 طریقتیه و کثرة استعماله و شیوعه حقیقت عرفیه اولدی و دخی بلکل کم
 تمییه اولان ننه آدم اسمی اولجی اولورسه آکاها درلر و اگر آدم ایننک
 غیر اولورسه آکا لغز درلر شویله که آند اشارت اوله بزمنه ایتر عترتانی
 و لازملری عدا تیکله مثال بالشم ندر اولکم آند در زکی تکان
 بتی باشدن باشه هت پاره پاره • ایاغیدن اصافومشکر آین • ال اوردنک

صاحبوڑاوستوکه فانی و لغز دیو اصل قتلن چیان دلوکنه دُرکه کصغر
 صوللو اگرمی بکری دلوکی اوله صکره دن ذکر اولنان شعر مثلوه نیر نقل
 اولندی و دخی بلکل کم بقضار باب نفا قواعد مهای میرم دوت اصل قلمشتر
 دُرکه ذکر اولنور اصل اولد در بیان حساب خیل اصل دوم در بیان ارقام
 هندسه اصل سیم در بیان ارقام و اصل چهارم در بیان کواکب
 سبع سیاره اصل پنجم در بیان ارقام بروج اصل ششم در بیان
 سال و ماه اصل هفتم در بیان لغت اصل هشتم در بیان
 صورت و شکل اصل نهم در بیان قلب و عکس اصل دهم در بیان
 تشبیهات اصل یازدهم در بیان اسامی اولکله اصل دوازدهم در بیان
 اسامی و اویط کله اصل سیزدهم در بیان اسامی و آخر کله اصل
 چهاردهم در بیان لباطراف کله اصل پانزدهم در بیان
 تصنیف اصل شانزدهم در بیان استفاط حروف اصل هفتمدهم
 در بیان الفاظ مشترکه اصل هشتدهم در بیان آنکه
 بقض از اجزای الکله بالله ذکر جمع کنند اصل نوزدهم در بیان اسامی
 اعداد اصل بیستم جز مجرور اصل بیست یکم در بیان کتب و مکاتب

صابت دئم در بیان قطره دایرد اصلیه موم در بیان اسماح
 مبادی اعداد است به این در بیان ضربتین اصل الاول در بیان
 حساب حساب امدی بلکل کم مفا اولدک آنک یعنی حرفی حساب
 جمله موقوف اولور یوکر کدک اولاحاب جمل مضبوط اوله
 که متی و حق مرق آسان اوله و حساب جمل دخی بودر که انجمله انشدن
 بزیر عدایره لرتا که اون اوله آندن اونرا و نر عدایره لرتا که یوز اوله
 آندن یوزر یوزر عداده لرتا که بیک اوله و ترتیب حرفی دخی بودر

ا ب ج د ه و ز ح ط ی ک ل م ن
 س ع ف ص ز ی ش ت ث ح
 ذ ض ظ غ
 بز عدد ذکر ادذر شرحی دلرلر که بو عدد اول حرف کن
 عبارت اولور و کاه اولوز که بز عدد ذکر ادذر و اول عدد دنک
 فقط حساب ادذر اگر اول خاص اولکن حساب جمله بر حرف دن
 عبارت اولوی اولورینه اول حرفی دلرلر و کاه اولوز که بز عدد قاز
 ذکر ادذر و عبرتیه اول حرفی دلرلر که اول عدد دن عبارت اوله و کاه اولوز

عكین دلر لزیقی عدد عنزی ذکرا اولور قاسید شول حرفه لنور
 اول عددن عبارت اوله مثال بقدهون می مالی مه بدوزلفن چورما
 چوکو کهرس مارا یکی دریا بیندازی . و بو معنائک توجیه بودر که قد
 الفال ووز می نمایدن می آله ووز و مه دن که در مراد در آله ووز
 امیر اولور و بدودن که ده مراد در لفظ ده آله ووز و زلفانک
 سیر که زاد ز آله ووز امیر زاده اولور و سیر مراد ان میم مراد اولور
 و یکی دن که احد مراد در میم که احدک ایاعی که دالدر اناسین احد اولور
 چون جمیعین جمع اده بن امیر زاده اولور و مثال کر خواهی کشود
 نام خسرو عادل . بر بای دل دل تقریبه پاوشردل . و بو معنائک توجیه
 اولدر که دلدن عبری مراد در که مالدر و ذل بال الف در و الف دخت
 بحساب جنز بر دوز و بر احد در عریجه و بای احد الد و سربال جب در
 و بای بال لام در و لام دخی حساب جمله او توردوز و ب که اکی در فاق
 دودر . و دودخی بحب الحروف اوان در مثلاً و اوائت و ذال درنت
 در . و بو جمع ورق اولور و ورق دخی بحساب مجلیم در احدک ایاعی
 که دال در نویاسین احد اولور و مثال کر خواهم گزوم کم شود ما را چه جای غم بود

انزاك برپاييكي از مهر اندازی سری . و بومقائک توجیه اولدو ک بک دذت
 احراد ر ویکولک ایاغنون دال مراد دوزیزاک احراد ذاک ایاغنی اولدو
 هر بار که عددی کیم در احدا یا غنه انابن اخلا اولور و وقتا که
 خواهم دن هم کتیم در کم اوله و لفظ چیکه آنک یز اوله خواجه اولور
 و بوجموع خواجه احدا اولور و بکنی اصل اولدو که معنای رقم
 هندسیله بنا اده لره و رقم هندسه دخی بودر که بحر اولور ۲۱
 ۵ ۴ ۳ ۲ ۱ و باقی اعداد نونون قیاس اولنه مثلاً که الف بحر حث
 مرتبه بر در و اکنی مرتبه بر نقطه ایله اون دز اوچن مرتبه ای لفظ
 ایله یوزدو و در دخی مرتبه اون نقطه ایله بیک اولور و قیس علی هذا
 ما عداه و دخی بلکل کم بوزشک بعضی منکس اولور و بعضی اولر و اوله
 منکس اولور بونلر در ۲ ۶ ۷ ۱۷ امدی بلکل کم عکن دودر لکر
 آیت دوزلر و عکن شش دز لکر ای دلرلر و عکن هفت دز لکر دز لکر و عکن
 هشت دز لکر ای دلرلر مثلاً عکن لبجیب دیزم . جیزی کمدام قوت
 روح است . و بومقائک توجیه اولدو که لبجیب دن ب مراد در و
 ب دخی ای در و اکنک عکن آک دز که فاز سیه کس دز که ای کس پت

حَتَّانِ جِلْمَةُ الَّتِي يُؤَدُّ أَوْلَادُهَا خِي بُوْحَانِجَا حِ دُزُوچِي
 دُن شِي رَادُ دُزُو شِي مِي نِي جِ اوزْدُو تُو بَايِنِ شِيخِ اَوْلُوْرُ مِثَالِ دُكِرْ
 قَلْبِيْنِي جُو دِيْدِي دِهْ كَخُوْرَاتِ هِ صِنْفِ قَلْبِ قَلْبِ هُوَا هِ وَبُوْمَعَانِكِ تُوچِيِيه
 اَوْلُوْرُ كِ شَبْنِهْ دُن نَرَامْرَادُ دُرُ وُزَادِ خِي يِيْدِي دُرُ هِ وَيِدِيْنِكِ قَلْبِ كِرْدُرُو
 كِيْنِدِي خِي حِ دُزُو حَاتِي كِ لَفْظِي اُوْرُنْدِهْ وَيِرِهْ نِي حِي اَوْلُوْرُو
 هُوَا نَكِ قَلْبِي وَاوْدُرُو وَاوْدِ خِي بُوْحَانِجَا الَّتِي دُرُوْا لَكِ نَكِ دَخْتِ
 اَكِي دُرُو اَكِي نَكِ صِنْفِ دُرُو لَهْ وُدُرُو نَكِ دَخْتِ اَلِ دُرُو وَا لِي خِي دِيْرَهْ
 حِيْنِدِ اَوْلُوْرُو اُوچِي نِي اَصْلِ اَوْلُوْرُو كِمِ اَشُو كُوْنُلَرُوْنِ هِرْ كُوْنِكِ بِرْ حَرْفِ
 عِلْمِي وَا زِدُرُو اَوْلُو كُوْنِي ذِكْرِ اَدْرَلَرُو وَاوْلُ عِلْمَتِ اَوْلُنِ حَرْفِي دِلَرُلَرُمِلَا
 يَكْشَبْنِهْ عِلْمَتِ اِ دُزُبِ وُدُو شِيْنِهْ عِلْمَتِ جِ دُزُو سَشْتِيْنِهْ يِلْمَتِ
 دِ وِجْهَارْ شِيْنِهْ عِلْمَتِ هِ وَنِيچِي شِيْنِهْ عِلْمَتِ وِ وَاذِيْنِهْ عِلْمَتِ
 زِ وِشْتِيْنِهْ عِلْمَتِ نَزْدُمِثَالِ اَحْرَمَاهْ دُوْرُ شَبْنِهْ هِ كُوْشَهْ
 بَاغِ خُوْرَاتِ اَبَادُوْستِ هِ وَبُوْمَعَانِكِ تُوچِيِيهْ اَوْلُوْرُو كِمِ مَاهَاكِ عَرَبِي
 فَرْدُرُو اِخْرِي مُرَادُ دُرُ كِ مُرَاهْ دُرُهْ وِشْتِيْنِهْ دُنِ جِ مُرَادُ دُرُ وِ كُوْشَهْ بَاغْدِ
 بِ مُرَادُ دُرُ چُوْنِ كِدْ كَلَنْ جَمْعِ اَدَهْ سِي رَجْبِ اَوْلُوْرُو دُرُ نِيچِي اَصْلِ اَوْلُوْرُو

سبع سياره ذكر ادرك اخر حزين ولولر مثلاً حنين ذكر ادرك سى دلورون ذكر
 ادرك دلوروقس على هذا اول كوكب سبع سياره دخی جونلر ذكر اولور
 قس عطاره ، شمس ، زهره ، مریخ ، مشتری ، زحل
 م ش مریخ دی متابله داشت باطل ، ماه تام مشتری آمد دران محل
 وبومعناك توجیه اولدرك مریخ دن خ و زحل دن ل مراد دُر و ماء
 تمامدن سى مراد دُر و سى دن دخی رام مراد دُر و مشتری دن س
 مراد دُر دکن جمع ایده سین خلیل اولور بشخی اصل اولدرك مریخ
 بحر حزن علامتی در تقدیم اصطلاحه امدی اول برنجی ذکر ادرك اول
 علامت اولر حرفی دلور مثلاً حملدن خ نور دن ا جورادان ب
 سرطاندن ج انددن = سبكه دن ع میزاندن و عقربدن
 فوسدن یعنی بلفظی دلور منه ص جریه ی د کوردن حوتدن
 یا یله الف دلور مثلاً سنبل زلف نور طرف ماه افتاده مازالو
 خوریه بداش افتاده وبومعناك توجیه اولدرك سبلدن و طرف ماهه
 و ذل مازادان مراد دُر چون دکن جمع ایده سین هما اولور البخی اصل
 اولدرك سال ذکر ادرك شان و سنی دلور و ماء تمام دلور سى دلور
 البخه
 والتملة

و بوندن در اینجا اولوز که نقش بین دلر و کاه اولوز که لام مراد اولوز
 مثال تمام آن کله دوی حیدر خضالہ قلب ماہت در میانہ مثال
 و بومعناک توجیہ اولدز که ماہک عربی کمر دز ماہدک قرع و آدہ و ز
 و قرم نک قلبک میم در آندن میم آله و ز و ساکن مراد که شین و ساین
 در آندن شین و ساین آله و ز و میمک شینلہ سین اورنا سندر کوردہ
 و ز شین اولوزید نجی اصل اولدز که لغت عربی کمر اولدز آنک فارسی
 دلر و لغت فارسی کمر اولدز و آنک عربی سین دلر اما دمشکر معماہ
 کوردن لغت مشہورہ کمر کدر مثال بادہ بز قلبا تن ادر زری
 تمام آن سر و کل رخ ایزنی ° و بومعناک توجیہ اولدز کمر آتشدن ناز مراد
 اولدز و نازک قلبیزان اولوز و بادہ دن می مراد اولوز می کمر آنا ذرہ
 دو کسین میران اولوز کمر نجی اصل اولدز که نقش صورت و شکل و
 هیئت و جہت ذر تصحیف کله یعنی تفسیر کله دلر مثال ذریای صورت
 قوس سرور و زو شب ° چون سایہ نہنہادہ کبروی کذر کنی ° و بومعناک
 توجیہ بودر که صورت توجیہ یومراد اولوز سہی سرودن س و سہیایہ
 دن کبر سہی و ز و مراد اولوز چون دکن جمع ایدہ سین یوسف اولوز

شاک سفر اهل یدیم انا کلک شرب کن . . . نیشین بو شکل کوز تیرای
 سفر دیکیم . . . بو معنائک توجیه اولدو که لفظ بونک شکل یورد سزک
 براسندن کچک یوسفنا اولور طفقونخی اصل اولدو که قلب عکس و دله
 و برگرد ایندن یعنی قاری دندومک و بزکتن یعنی باش آشنا اتمک
 و بونلرک امثالی واریه ذکر ایلر که کلمن سزکون و باشکوت یعنی
 ترخ اوله پن دلرک مشاب ایکل سخ عنبرین کله . . . نام خوست نفس
 قلب لاله . . . بو معنائک توجیه اولدو که لاله باشکوت یعنی قلب ادمت
 هاتا اولور و بخی سدل اولدو که معای تشبیه اوزدنه بنا اده لرشله
 کبفرضنه بعض حروفه بکز دلر دخی اولیشی ذکر اده لر و اول حروفه
 دلیه لر مشاب ذلف ذکر اده لر شان دلیه لر و کاه اولور که حج دلیه لر
 و دهان ذکر اده لر . . . دلیه لر و با دآم دلیه لر ص دلیه لر و حقه و زرقه
 دیر لر . . . دلیه لر و دندان دیر لر س دلیه لر و چوکان دیر لر با و نا و نا دلیه لر
 و هل دیر لر . . . و سروق دیر لر ا دلیه لر و کوشکان دیر لر س و ناه نو دیر لر
 : دلیه لر و نفس علی هذابک ل چشم دهان و قامت زلف بار دیر لر . . . زچنان
 بخت که در جها کدنت . . . بو معنائک توجیه اولدو که چشم دنع و دهان
 . . .

م وَقَامْتَدَكْ ۱۰ بَوْرُلْفَدَنْ ۱۱ اَلَهْ وُزْعَادْ اُولُوْر اَوْنِ بَمَرْحِي اِبْصَل
 اولدۇرکه معاده شول کلمه ذکر اولدۇرکه مابعدنه کلمه نك اول حرقه دلالت
 ادر مثلا شرو تاج . وکاخ . وافر و منطع و بونلک بکر زنه وارینه
 ذکر اولدۇر مابعدنه کی کلمه نك اول حرقه دلرلر مثال عکس سر زلف تا بندار
 بَر عَارِضْ آفْتَابْ دِیْمِ ۱۲ . و بومعنائک توجیه اولدۇرکه سر زلفدن مراد دُر
 و زدن مراد یددی دُر و یدینک عکس سکر دُر و سکر نجاب جلخ دُر
 آله وُر ۱۳ . و آفتابدن مراد سین دُر . شکل سین آله وُر حَسَن اُولُوْر و دُر
 ذکر املار سین اُولُوْر حَسَن اُولُوْر اکی اصل اولدۇرکه معاده شول کلمه
 ذکر اولدۇرکه میان کلمیه دلالت ادر و اول دلالت ادر کی حرف
 مراد اولور مثلا ذل و قلب و درون و جان درلر کلمه نك اورتان
 دلر و دخی بکلکم اول کلمه نك حرفی اوج اولورنه اورتاسندن حرف
 مراد اولور و اگر اوچن زبانه اولورنه آنک اورتاسندن اکی حرف
 دلرلر مثال نام پیت من زفایت لطف ۱۴ . آیت که در میان کل چکید
 و بومعنائک توجیه اولدۇرکه آیت عبرسی ما دُر کل اورتاسندن طایحوت
 کمال اولور اون اوج اصل اولدۇرکه معاده شول کلمه کی ذکر اولدۇرکه کلمه نك

آخر حرفه دلالتاً در مثنوی پای و دأش و ذیل و نهانیت و نهانیت
 و بونلن بکرزنه و ادینه ذکر اذ لر مضافاً اولدوغنی کله نك آخر حرفت
 دلزل مثنای پای کلت دامن بید هوای بار . ساق بیار دختر زر زابن
 و بو مثنای توجیه اولدو که پای کلدن لآم و لامدن سی مراد دوز
 و دامن سینه دن که عربی خلاف دوزن مراد درد کلدن جمع اده سین
 شیف اولور . دخی غنی اولدو که طرف و کوشه و سوی و کلب
 دلزل کله آخر حرفن دلزل و کاه اولور که اول حرفن مراد اولدو
 لب جیب بدنان کریدیم و کفتم . زهی حلاوت لب الاله الا الله . و بو مثنای
 توجیه اولدو که لب جیبدن مراد دوز و دندان لفظندن سن مراد اولور
 چون که سن اولاش حن اولور و جائز که انلا سین مراد اولت
 دخی حن اوله و نه شی صلی اولدو که معانی تصنیف کله او دزه
 بنا اده لر و فارسیده تصنیف اولدو که کله نك آخره کاف زیاده اولدو
 نسا کم قسم خرورده بیان اولندی و تحقیق دخی دلزل میرک و میرک
 کی بگوگز و پسر جوگز دمنک اولور نسا شیخ ازجه پیش رویت محقر است
 می ترناز که می رند آهن نیم شب . و بو مثنای توجیه اولدو که شیخ دنگ

بیر مراد اولور و بیر محض اولنی پیرک اولور و نیم شبدن که ش مراد دوز
آمه اولاشیق شاه اولور چون دکن جمع اده سن پیرک شاه اولور
ویدی صلی اولدو که شوالفاظ ذکر اولدو که کله دن حذف حرفه
دلالت ادر مثلاً سوتش و بریدن و رفین و ریجان و نادیف
واکتدن و شدن و غرض شدن کی و بونله بکرز نواریه ذکر
ادیر کله دن حذف مراد اولدو مثلاً . متهاکتم و نداشت ادم غرضه
عاقبت دید که غرض نیست محلاً . و بو معانک توجیه اولدو که متهاکتم
سیدن چون بی غرض اولنه مت اولور اون بریحی اصل اولدو که متها
الفاظ مشترک اوزره بنا اده لزا اولفظدخی شوندن خالی کلدو که
اکی معنای دلالت اده یا ده بی زیادیه دلالت اده مثلاً عین کی بریجه
کنیه درلر مثلاً چشم بر مردم خوان ریخته انداز که نا . کشتکان نظرت
ذن و جا وید شود . و بو معانک توجیه اولدو که چشم دن عین مراد
اولور و مردم دن که دم خون دوز ریخته اول یقنی حذف اوله علم اولور
اون سخنچن اصل اولدو که بعضی اجزاء کله بی برکله اجزاء جمع ادر لکر
مثال کجان بزکف دستازان نهادم کتق . دانی ضاکه دل بزجان بدکندم .

وبومعنائك ترجيه اولدرك جان كبر دل اوله يعنى الف حذف اولسه
 چون اولور و دست دن مراد كيدردر جن يذا وزرته قونله جيب اولور
 اون طرفي نيج اولدرك معنائى قاعده اساء اعداد اوزرته بنا اده لر
 و اعداد دخي بودركه ذكر اولور . نصف مجموع حاشينين اوله
 يعنى نصف مجموع اطراف اوله شول وقت كه فريده وينده برا اوله شوليه
 پنجت بر جاني قرتي جهاز در . و بر جاني بعدي شش در چون كوسپن
 جمع اده بين مجموعن نصف نيج اولور و اكي جاني جمع اديك اون اولور
 زيرا كه نصف ده پنج در و كاه اولور كه بو عددك استن دلرلر و كاه اولور
 منتهى بين يعنى ايتن دلرلر مثال الذات مثال الاسم انفسان در شولدم
 من فكر فكر نام كپست . پنج كرت ادد و طرف نقش پنج راه . وبومعنائك
 ترجيه اولدركه پنج كى طرفي جمع اولجن اون اولور لكن طرفي فريده ايله
 جمع اده و ذطفوز اولور و طفوز دن حساب جمله . مراد اولور و بشلفظ
 رادن هزار مراد اولور زيرا كه رآ اكي يوز در و بشركن اكي يوز بن اولور
 و كدن دخي مراد در و نقش دن مراد در و دخي هزار دن الف
 مراد و نقش الف دن ذات مراد اولور چون و طاندا كى جابه

اکی جانبته قویاسین عطا اولوز کرم کچی اصل اولدو که معای جزر مجزور او زرن بنیاد لر
 شیکه هر عددی مثلده ضربا دسین عدد اوله مبلغه نسبت جزر دزلر و مبلغه
 عدد اوله نسبت مجزور دزلر دزدی دزدیه ضربا استکان الی اولوز اون
 الی پر نسبت درده جزر دزلر و درده نسبت اون الی مجزور دزلر ایالظیفیر تصحیف
 دو دسینسین . بزولجان کمر شود ملحق . باز مجزور ربع دانسما . اگر بنیش نرسد شود ملحق
 و بوممانک توجیه اولدو که دو دن کرم مراد در و تصحیف کرم دن کرم مراد اولوز
 و کرم دن حار مراد اولوز و نقش حار دن چار مراد اولوز و جانبک عربی کرم روح
 دل و روحن و او مراد اولوز و دانسما دن الف مراد اولوز و الف کرم در و کچی
 چلیله فرق دز و فرقک مربع اون دزا اونک مجزور یعنی مضروب یوزد دز و یوزد
 حساب چلیله مراد اولوز و چون دکلن جمع اده سین چاروق اولوز ^{اضنه} کرم کچی
 اولدو که معای قاعد کتب مکعب و زرن بنیاد لر شیکه جزری مجزوره ضربا دسین
 جزره مبلغه نسبت کعب دزلر و مبلغه جزره نسبت مکعب دز مثلا جزره اون
 و مجزور که یوزد در و جزری کرم مجزوره بن اولوز اونکه نسبت کعب دزلر و بکن نسبت مکعب
 دز مثلا بحر و قلب هفت اکر کین . نقش مکعب و نامش دانی . و بوممانک توجیه اولدو که در
 ده مراد اولوز و مکعب ده دن مراد اولوز و هزار دن غ مراد اولوز و نقش غ دنده

بـ حـ هـ اولور و قدری نیک شکر ادا اولور و وقت نیک نماز اولور
 و نمان اولور و قوی سیر قیلر اولور و ایضا اولور کما و غیر اینها اولور
 عبادت لوقا مع اولدیر و طریقه خطبه بزرگ دایره لیکر کندیکه ای پانینت
 محیط سینه قاندا نظر سیر و بلکلم برقا عن ملک علی ایچ تک مقدار تک
 یکدی اولور تک طریقه مقدار ای اولور بوند اولور قیاسی معانی اولور بیک
 دوه طریقه کندو طریقه ثلثه امثالی ربع در فی اوج اولو مقدار دوحی
 بخش آن پنجی دوزن اظمان دایره محیط حریف کرم رتبه نام آن بخش کنده اولور
 هجرتی نیک و بویمانک نوجیه اولور که دایره محیط کیم اکی طویترشور و قوی بیی دز
 و بیی نیک و مراد دز و که دزم عقرب و عقرب نینه بخلانیز مراد دروزانک تحف
 برادر و چونکه رایجه جمع اوله ذرا اولور بیز او پنج اصل اولور که مهای اسماء اعداد اولور
 بنا اولور اندی بلکلم ایها جهان انواع اعداد دخی چوقدر شیکه عدد نراید و عدد ناهص
 و عدد مساوی و عدد دایره دز و هر بزرگ مبتدای لری دخی و از در آمدی بلکلم عدد زیاد
 شول صدده درلر که چون کسور جمع ادهین اصل عددن شرایده کله مثلا اون اکی کبی نصف
 و ثلث و ربعی و سدسی و از دوه کسور جمع ادهین اون بش اولور اصلدن زیاد اولور اصلدن
 زیاد اولور دخی اصلدن عدد نراید درلر و اون اکی بر مبداء اعداد ددر و عدد ناهص

اولدو کچون کوزن جمع اده پین اصلدن کتر اوله مشاکاتی کبی نصف و آده آنجو
کوزنی کبرؤ اصلدن کتر دؤر سیدن عدد ناقص دزلز و عددن زیاده اولما
دخی اهلدن مبداء کما و دخی دزلز اوله کده عددن بیشتر اولیه نر مبداء دزلز و عدد
مساوی اولدو کچون کوزن جمع اده پین اصلده برابر اوله مشاکاتی کبی نصف و مشاق
و شدنی وار چون دکلی جمع اده پین کور اصلیکه برابر کوزن پین اصل کور اولدو
اولدخی اهلدن عدد مساوی دزلز و عدد زیاده اولدخی اهلدن مبداء دخی دزلز
و عدد داین سؤل عدده دزلز که آخی برقت ضربیاده پین کمان اول عدد حاصل اوله
شیله کبری بره ضربیاده مین همان بر حاصل اده پین و بو کیفیتله عدد اصلدن
زیاده اولدو دخی اهلدن مبداء دخی دزلز سالا بالقطعه نصف نصف مبداء اعداد زاید ایلار
برقرار مبداء اعداد ناقص ای جوانه باز بر مبداء اعداد کاز استوی گفته اند اهل
جمع کردن بجوانه و بو معنای توجیه اولدو که نصف مبداء اعداد زایدن شش مراد دؤر
زایر که بوراده اعداد مبداء اون کی دیش دؤر و نصف شش دؤر ش مراد دؤر و مبداء
اعداد ناقصدن دؤر مراد دؤر و دؤر دؤر دؤر دؤر دؤر دؤر دؤر دؤر دؤر دؤر مبداء
اعدادی شش دؤر شش مراد و شش دؤر الی یوز مراد دؤر حساب خلد الی یوز لیل دؤر
حسابجه ح در و چون دکلی جمع اده پین شخ اولور کتر دؤر کمال اولدو که خدا و تقی کوی

بزمناية كلور مثلاً خذ و تقيض نم دُرُر لا دلرلر و صد و تقيض تند دُرُر لَر دُرُر
 معايي برالسونبا و زرر بنا اده لاساتك برعكر نبقض نم از بي قزاري هر دو طرف
 عيبساري فامش و بو معيانك توجيه اولدر كه تقيض نم دن لا مراد ^{بني} و لانك
 عكر ال اولور و عيتر دن كه چشم مراد اكي طرف دن جليله ميم مراد در حونه دكان
 جمع اده بين جمال اولور و بى تذكلك معلوم اولاك متقاده لطافت و نظرافت
 اولدر كه هم معنای بيت و هم معنای معا اوله و هم معنای بيت اولانامت ^{صاحبت متنا اوله}
 اوله

تم كتاب جامع الفوائد و معنی لغت فخر و عظم شانز علی بدجامع هذا الكتاب
 لهدردنحی غفر الله لهما و لجمع المسلمين و المسلمات و المؤمنین و المؤمنات
 الاحياء منهم و الاخوان
 فی يومنا هذا من شوال المبارک

مشیر

و تعارف

